

Barlay Ö. Szabolcs Babits Istene

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

VILÁGNÉZETI FIGYELŐ

8.

Barlay Ö. Szabolcs

BABITS ISTENE

A Prohászka Baráti Kör Kiadványa
Székesfehérvár
2011

Impresszum

Barlay Ö. Szabolcs:
Babits Istene

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című kézirat elektronikus változata. Az elektronikus változat a szerző engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a szerzőé.

A versidézetek forrása:

Babits Mihály Összegyűjtött versei, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982, második kiadás.

Babits Mihály: *Amor Sanctus*, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933

Dante Aligheri:

Isteni színjáték (ford. Babits Mihály), Szent István Társulat, 2002

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Bevezetés	5
Rövid életrajzi adatok	6
Babits tragédiái	6
Szerelmi élete	7
Babits közel tíz esztendeig tartó rák betegsége	10
Amor Sanctus	12
Szent Bernát Ujjongása Jézus nevére	12
Pázmány Péter Éneke Magyarország védasszonyáról	14
Dante Isteni Színjátéka	15
Babits istenélménye	17
Örökkék ég a felhők mögött	18
Babits istenes versei	20
Miatyánk	20
Ádáz kutyám	20
Balázsolás	22
Eucharistia	23
Jónás könyve	25
Jónás imája	27
Összefoglaló	28
Függelék	29
Egy szomorú vers	30
Anyám nevére	31
Csak a dalra	32
Játszottam a kezével	33
Ideges esztendők	34
A kedves arcképe	35
Mint különös hírmondó	36
Szent Bernát Ujjongása Jézus nevére	37
Pázmány Péter Éneke Magyarország védasszonyáról	39
Dante	40
Józanság	41
Ima	41
Nincsen kísértet	42
Hiszekegy	42
Bolyai	43
Zsoltár férfihangra	44
Miatyánk	45
Ádáz kutyám	46
Balázsolás	47
Eucharistia	48
Jónás könyve	49
Jónás imája	58

A Függelék versei betűrendben

A kedves arcképe	35
Ádáz kutyám	46
Anyám nevére	31
Balázsolás	47
Bolyai	43
Csak a dalra	32
Dante	40
Egy szomorú vers	30
Eucharistia	48
Hiszekegy	42
Ideges esztendők	34
Ima	41
Játszottam a kezével	33
Jónás imája	58
Jónás könyve	49
Józanság	41
Miatyánk	45
Mint különös hírmondó	36
Nincsen kísértet	42
Pázmány Péter Éneke Magyarország védasszonyáról	39
Szent Bernát Ujjongása Jézus nevére	37
Zsoltár férfihangra	44

Bevezetés

Mostani tanulmányomat azzal kezdem, hogy az irodalomtörténésznek, különösen, ha teológus is, állandóan tanulnia, fejlődnie kell. Évtizedeken keresztül élt bennem egy „Babits kép”, de az a Babits egészen más, mint ez, akiről szól a tanulmányom.

Kezdetben ugyanis – és ez tartott évtizedekig – Babits számomra „hegyi lakó” volt, ahogy Nemes Nagy Ágnes nevezte őt. Hegyi lakó, vagyis példakép az összes többi modern magyar költők között. Bár azt tudtam, hogy istenélménye a többi nyugatoséhoz hasonlóan óriási átalakuláson ment keresztül, a tagadáson, a lázadáson, majd az elfogadáson keresztül a teljes, misztikusnak is nevezhető átélésig, – azt azonban nem tudtam, hogy Babits karakterének milyen örvénylő mélypontjai is vannak. Valósággal szentnek tartottam, úgy ahogy felesége, Sophie nevezte is kegyetlen szenvedései idején.

Magyarán szólva: idealizáltam alakját és vele együtt egész költészetét, mert nem ismertem életének árnyoldalait. Ez a magyarázata annak, hogy a számomra is új életrajzi eseményeket bővebben tárgyalom.

Előjáróban idézek néhány gondolatot Nemes Nagy Ágnes a *Hegyi költő* című kötetéből. Nemes Nagy Ágnes általánosságban azt írja a nagy költőkről, hogy a velük való foglalkozás idő feletti. *„Az idő valahogy megöblösíti az érdeklődésünket, és ugyanakkor érdeklődésünket megöblösítjük az idővel”*.

A százéves születésnapjára adott alkalmat a költőnőnek, hogy újból elővegye Babitsot, nemcsak alkotásait, hanem személyiségét is. Azt írja, hogy *„a mi Babits Mihályunk a magyar kultúrában szellemi, erkölcsi, költői hegy... Valósággal megdöbbenett mennyi újat fedezek fel a könyv nélkül fűjt versekben, mennyi nem sejtett összefüggést veszek észre ott, ahol már mindent felmérni mértem.”*

Meglepődve vette észre könyvének írása közben, hogy a fiatal Babitstól kissé eltávolodott, és inkább az idős, a szikár, a csontig soványodott szenvedő Babitscsal akart megismerkedni. Egyre jobban megismerte és értékelte Babitsnak azt a felülmúlhatatlan méltóságát, ahogy szenvedéseinek bugyrait feltárva, mindig az égboltra mutat. Magatartása szabadságharcot jelent olyan értelemben, hogy bármily embertelen helyzetbe kerüljön is, számára a humánus, az erkölcsi és művészi függetlenség és a színvonal megtartása lényegesebb mindennél.

Nemes Nagy Ágnes könyve éppen ezen a téren volt üzenet számomra. Ugyanis az irodalomtörténésznek hivatásánál fogva kötelessége, hogy ilyen bizonytalan helyzetben tovább kutasson, míg el nem jut a végső igazságig.

Ezt Nemes Nagy Ágnes így fogalmazza meg: *„Ne rajzoljuk teljesen idillikusnak az írókhoz fűződő viszonyunkat. Éppen azért, mert viszonyunk velük személyes... Sokszor összeveszünk velük, megsértődünk rájuk. Hányszor veszttem össze a világirodalom nagyjaival! Olyasféle ez, mint Karinthy esete Füst Milánnal. Csodálkozva látta egy nap Karinthy, hogy Füst nem fogadja köszönését... Mi az Milán? – Miért nem köszönsz? – Füst komoran végigmérte, s aztán közölte, tegnap azt álmodtam, hogy megsértettel.”*

A költőnő ez után rátér arra, hogy ő is hányszor vitatkozott Babitscsal egy-egy verse miatt. Olykor csodálatosképpen még válaszolt is. Könyve lényegében ezekből a párbeszédéből született.

Nemes Nagy Ágnesnek köszönhetem, hogy Babitsot az alább közlésre szánt, számomra szinte elviselhetetlen, disszonáns karaktervonásai ellenére, továbbra is a legnagyobb formátumú magyar írók egyikének tartom, aki édes anyanyelvünkön úgy beszél hozzánk, mintha apánk beszélne velünk. Szavai, mondatai, stílusa továbbra is nekem a magyar irodalom legmagasabb fokát jelenti.

Éppen ezért bevezetésemet Nemes Nagy Ágnes sorával fejezem be: „*Nem is kell erről többet mondani, mint amit a régi szerzetes jegyzett fel kódexe margójára: olvassátok, mert igön szép.*”

Rövid életrajzi adatok

Szekszárdon született 1883-ban. Apja törvényszéki táblabíró, édesanyja súlyos depressziós lelki beteg. Iskoláit a pécsi Nagy Lajos ciszterci gimnáziumban végezte. Innét Budapestre ment, és a Pázmány Péter Egyetemen bölcsészhallgató volt. Gyakorló tanárként működött Baján a cisztercieknél, majd Szegeden, Fogarason, Újpesten tanított.

A világháború alatt pacifista versei miatt bíróság elé került. 1917-ben nyugdíjaztatta magát, 1921-ben megnősült, 1929-ben a Baumgarten díjat kapja. 1929-től a Nyugatot szerkesztette Móricz Zsigmonddal és Gellért Oszkárral együtt. 1941-ben, sokévi kegyetlen szenvedés után torokrákban halt meg.

Babits tragédiái

Ebben a fejezetben szólok azokról az életének megdöbbentő ellentmondásairól, melyekről eddig pontos ismeretem nem volt. Általában az irodalomtörténészek nem is nagyon szeretnek ilyen témákkal foglalkozni, rendszerint hallgatnak ezekről, gondolván, hogy ez nem az ő területük. Ez az oka annak, hogy nem egy írói portréjuk hibás, mert csak irodalmi értékelést kívánnak nyújtani. Én viszont az egész embert nézem, és a karakteréből vezetem le írói tevékenységét. Egyre jobban meggyőződhetünk arról, hogy ez a módszer minden írónál elkerülhetetlen.

„*Őseim, e hölgyek és urak, sok nyavalyát hagytak rám pénz helyett.*” Itt különösen az anyai ággal kell kissé bővebben foglalkoznunk, mert Babits alkatát, az édesanyjától örökölt gének befolyásolták legjobban. „*Hajnalka volt az anyám: / Ah, annyi gondja volt, szegény, / hogy gondolt volna reám?*” – írja az *Anyám nevére* című versben.¹

Bizonyára édesanyjától örökölte melankolikus alkatát, de szerencsére nem jutott el a depresszió örvényébe, melybe édesanyja esett, és e miatt kórházban is kezelték. 1911-ben, 23 évesen ezt írja Babits: „*Magányosnak születtem, / baráttalan vagyok, / így lettem, ami lettem, / mindentől elhagyott, / mindég a szenvedésre / vitézül víni kész: / magányosság vitéze, / magam ellen vitéz*” (*Egy szomorú vers*²). Ez a költemény jól mutatja, hogy mennyire magányos volt. Szó szerint ő maga vallja: „*tőlem mindenki fut*”. Ekkor úgy érzi, hogy sohasem lesz barátja. Oly magányosnak érzi magát, hogy nem tudja elképzelni azt sem, hogy valaki is szerelemre lobbanjon iránta.

Ugyancsak 1911-ben a *Naiv ballada* című versében már meg is fogalmazza, hogy sok leánnyal találkozott, de nem királynak, hanem koldusnak érezte magát. „*Talán király se voltam, / csak matróz-siheder*”.

Tehát ezzel a magányossággal, mint alapélménnyel indul neki az életnek. Így szükségképpen kialakít önmaga számára egy álmvilágot. Ebben viszont egyre biztosabban mozog.

Ebben az időszakban a könyvekhez menekül, közben mégis a szerelemre gondol, és ilyenkor a könyvek is, a tudomány is csak hiúság. Egy valóság van csupán: a csók.

¹ *Anyám nevére* (Függelék, 31. o.)

² *Egy szomorú vers* (Függelék, 30. o.)

*Csak a dalra*³ című négy részből álló versciklus örökíti meg ennek a korszaknak alapélményét. „Egyenes úton mentem én – / ti kitértetek jobbra-balra. / Ti szavakra figyeltetek / én csak a dalra, a dalra.” Nem tagadja, hogy szörnyű ez a dal, mégis vállalja, mert ez az övé, a sajátja. Ugyanezt írja le prózában az *Isten fogai közt* című írásban. Ezt a fogarasi éve alatt élte át a havasok között járva, a szörnyű nagy hegyeket és csúcsokat Isten fogainak érezte. Borzalmas élmény volt ez „*Engem a fogak hidegsége kísért; és megdöbbenek magunkon*”.

Babits tragédiái közé sorolható jellemének az a minduntalan felbukkanó vonása, hogy kiszámíthatatlan és mások számára érthetetlen megnyilvánulásai vannak.

Ide sorolandó a Bécsben közreadott *Erato* című kötete. Baráti köre ugyanis aszkétának gondolta, és mivel ezekben az években szerelmi kalandjai nem voltak, nemcsak a szigorú cenzúrának, de barátainak is valóságos megdöbbenést jelentett, hogy annyira belemertült a világirodalom erotikáról szóló verseibe, hogy ezeket összegyűjtötte, és szükségét érezte annak, hogy megjelentesse. A hazai cenzúra nem is engedte a közreadást, ezért jelent meg Bécsben. A magyar hatóságok az országban elterjedt példányokat elkobozták „*erkölcs és szemérem sértés vádjával*.” Ez az a korszak, amikor a nőkkel szemben félszeg, ennek ellenére nagyon vágyik megismerni őket.

Külön kell szólnunk – ugyancsak a Babits tragédiái címszó alatt – betegségeiről.

Közben ugyanis egyik betegség kínozza a másik után. Azt lehet mondani, hogy Babits életében ritkán találunk olyan évet vagy korszakokat, amikor ne lett volna beteg. 1924 novemberében a mentők szállították Budapesten a Bálint klinikára. Három hónapig kezelték. (*Manduláiból nyomásra ömlik a genny.*)

Néhány betegség a sok közül: epegyulladás, vesekőroham, szívizomgyulladás. Babits mindennek tudatában volt, érezte, tapasztalnia kellett, hogy rettenetes örökséget kapott: gyenge testet és félnék lelket. Tudjuk, hogy élete utolsó éveiben a gégerákja miatt besugárzásokat kapott. Ezekben az években írja *Gondolatok az Ólomgömb alatt* kezdetű feljegyzéseit.

Az édesanyjától örökölt melankólia egész életén keresztül kínozza. Ennek egyik megnyilvánulása volt az álmatlanság. Rossz éjszakái miatt napközben is fáradékony volt. „*Nekem mindig vádló, rossz álmaim vannak. Idegeimen apokaliptikus zene tombol.*” 1914-ben idegkimerültsége olyan fokot ért el, hogy szanatóriumba került.

A világháború is mély nyomot hagyott lelkében és idegeiben. Testi-lelki alkata miatt egyre jobban pacifista elveket vallott, és a *Játszottam a kezével*⁴ című verse miatt perbe fogták és meghurcolták.

Ebben az ártatlannak tűnő versben egyetlen egy mondata miatt fogták perbe, melyben a gyermek kezéből kifolyt vér a háborút szimbolizálja. Szembe állítja a kis kezet a háborút elindító uralkodóval, Ferenc Józseffel (1915. július).

Szerelmi élete

Tragédiáinak egy külön fejezete Babits szerelmi élete. Világosan látható, hogy nem akarta leköttni magát. Ezzel az élménnyel nem áll egyedül. A különködő nagy írók, zsenik, mint pl. Tolsztoj is, a szerelmi életet kívánták ugyan, de nem házasság keretében. Dienes Valériának szó szerint ezt mondta: „*Nem tudom elképzelni, hogy valaki mindig itt legyen.*” Életének igazi célja szellemi életének kibontakozása volt. Ahogy írja is egyik versében, nem akarta, hogy elbénítsa férfi lelkét egy nő állandó szerelme. Ez a lekötöttségtől való menekülés magyarázza meg – a sok eset közül – a kevesek által ismert rövid viszonyt, ami Ady fiatal

³ *Csak a dalra* (Függelék, 32. o.)

⁴ *Játszottam a kezével* (Függelék, 33. o.)

özvegyéhez, Boncza Bertához fűződik. Berta szerelemmel ostromolta Babitsot, aki szinte menekült előle.

Az igazi tragédia most következik. Ennek adatait csak a legújabb időben ismerhettük meg az eddig kiadatlan Szabó Lőrinc írásaiból. (*Bizalmas adatok és megfigyelések*, Bp. 2001. Osiris Kiadó)

Köztudott, hogy Babits a pesti belvárosban, a Reviczky utcában lakott. A többszobás lakásban mindig volt lakótársa, mert zárkózottsága ellenére, sohasem akart, nem tudott egyedül élni. 1919 őszétől a későbbi nagyhírű költő, Szabó Lőrinc volt a lakótársa. Babitsot nem zavarta, hogy legjobb barátja, Lőrinc közben élte a maga, kalandokkal teli életét. Új szerelmét, Tanner Ilonát gyakran hívta fel közös lakásukba. Arról a hölgyről van szó, akiről sem Szabó Lőrinc, sem Babits nem sejtette, hogy könnyen elcsábítható, sőt lesbikus hajlamai is voltak. (Ma inkább a biszexualitás kifejezést használnánk.) Tizennégy évesen már szerelmes volt a polgári iskola tanítónőjébe. Ezután mint gépíró a Külügyminisztériumba került, és ott főnöke titkárnőjeként, annak barátnője lett. Ebben az időben került kapcsolatba Szabó Lőrincel, akihez viszont azért vonzódott, mert nagyon szeretett volna költő lenni. Szeretett, és valóban tudott is verseket írni.

Nagyon rövidre fogva a tragédia szerteágazó szálait, itt most csak a lényegre mutatunk rá. Szabó Lőrincnek Ilona többször átadta saját verseit, és megkérte, hogy mutassa meg Babitsnak. Közben Lőrinc megkérte Tanner Ilona kezét. Így alakult ki az egyre szorosabbá vált barátság a Reviczky utcában. Egy este ezekkel a szavakkal fordult Babits a barátjához, az akkor már vőlegény Szabó Lőrinchez: „*Boldog ember vagy te Lőrinc, mert ilyen szép menyasszonyod van.*” A beszélgetés egészen nyíltan abba torkollott, hogy Babits szívesen venné, ha Lőrinc lemondana Ilonáról, és ő vehetné feleségül. Vagyis Babits szívesen cserélné barátjával. Ehhez a megdöbbenő és izléstelen beszélgetéshez nem kívánok kommentárt fűzni. Legfeljebb zárójelben megjegyezném, most már kezdem érteni, hogy Prohászka miért viszolygott annyira, és miért undorodott mindattól, ami a Nyugattal, ezzel a híressé vált szellemi központtal volt kapcsolatban. A Nyugat erkölcsi nivóját nem tudta elviselni.

A beszélgetést gyorsan követték a tettek. Ilonát Babits feleségül vette. 1921. március 8-án nászútra mentek Olaszországba. Előtte Szekszárdon egy gyors találkozás keretében bemutatta szüleinek. Az egyházi esküvőt március 23-án tartották meg a vallásos nagynéni kérésére.

A költő boldognak látszott, de lelkének igazi állapotát ekkor írt versei tárják fel a maga valóságában. És ez bizony tele van tragikus jelzésekkel. Az *Ideges esztendők*⁵ című ez idő tájt írt versében már jelzi, hogy a viharak vége van, „*ám a tenger egyre zúg még körülöttünk nyugtalan, / Lelkünk nézi a sós vizet, remegve, de szomjasan.*” A *Józanság*⁶ című verse hűen tükrözi lelkének akkori állapotát. „*Alszol mellettem... / Korholva nézem bolond lelkemet... / Jer vissza, lelkem, nem való tehozzád / a bizonytalan ösvény messze hozzád / bódulva bolygani! / Elég volt jární, elég volt keresni*”. Vagyis Babits szavait idézve: „*A szerelem... / halkan jött, mint a galamb, és halkan dalolt / de ... / lelkem könnyes forráságban fuldokolt*”.

Ezek a versek is jól mutatják, hogy nem Babitsnak találták ki a házasságot! A mindig szabadságra vágyó, semmiféle kötöttséget el nem viselő szellemóriások lelkük legmélyén sohasem adják föl függetlenségre vágyó harcukat.

Ettől függetlenül a külvilág számára a Babits Mihály – Tanner Ilona házasság szépnek és harmonikusnak látszott. Amikor baráti kör tudomást szerzett arról, hogy Ilonát – Kazinczyhoz hasonlóan – Török Sophie-nak nevezte el, többen azt gondolták, hogy Sophie lett Babits múzsája. Itt azonban épp az ellenkezője történt. A férj, Babits Mihály lett az új Török Sophie-nak a múzsája. Az asszonyban volt annyi józan ítélet, hogy tudta: Babits nélkül soha nem vált volna neves költővé. Verseit a nyugatosok nemtetszése ellenére Babits egymás

⁵ *Ideges esztendők* (Függelék, 34. o.)

⁶ *Józanság* (Függelék, 41. o.)

után kiadta folyóiratukban. Ezt a furcsa, feje tetejére állított helyzetet Sophie meg is örökítette verseiben. *Engesztelő ajándék* c. versében ezeket írja: „*benned és általad élek, /... Életem pórázát tartod... / s mégis én vagyok zsarnok és hóhér, s te aki enged és szenved.*”

Mindketten jól látták ezt az eleve kudarcra ítélt kapcsolatot. Kudarcra volt ítélve az ízléstelen kezdés miatt is, de a kettőjük között fennálló óriási nívókülönbség miatt is. Gondoljunk bele: Babits nem csak egyetemet végzett, de műveltsége is párját ritkította. Ezzel szemben Sophie-nak még érettségije sem volt. A költő igényelte az alkotáshoz szükséges magányt, az asszonynak viszont lételeme volt a társaság, a szereplés, a szórakozás.

Babits pontosan érzékeli, mit jelentett Sophie-nak társul szegődni egy géniuszhoz: „*ismerlek asszony, így ahogy magad vagy, / gyógyíthatatlan egyedül!*” (*A kedves arcképe*⁷).

Az igazi tragédiát maga Török Sophie tudta, érezte és meg is fogalmazta: „*Ketten voltunk veled: én és a Munka...Közöttünk ült makacs harmadiknak. És te elhasználtad az én életemet, és felépült a Mű.*”

Az aránytalanság egyre jobban nőtt és nőtt, és Sophie így fogalmaz: „*Kedves, ha elhúzod rólam éltető tekinteted, megszűnik percéletem, s mint homonkulusz, kit alkotója lelke elhagyott, dermedt bábként zuhanok vissza árny életembe.*”

Babits lelkében már az első években félelmetes kétségek ébredtek. Tulajdonképpen ez a szerelem csak az érosz vonalán terebélyesedett élménnyé, valójában Sophie sosem volt Babits Beatricéje. Talán segített volna e fullasztó viszonyon, ha lett volna gyermekük. Erre mindketten nagyon vágyódtak. Csakhogy itt ütött vissza az egykori Tanner Ilona viharos múltja. Tudniillik az említett külügyminiszteri főnökével való szexuális kapcsolata után volt egy abortusza, melynek tragikus következménye egész életre szóló meddőség volt.

Nem maradt más hátra, mint örökbe fogadni egy gyermeket. Ez meg is történt, de ez is, mint kettőjük kapcsolatának más története is, igen zavaros.

Erről röviden mindössze annyit szeretnék írni, hogy egy Bíró Irma nevezetű szolgálólány – régen cselédnek nevezték – belépett Babitsék életébe. Őt nem küldték el oly gyorsan, mint az előzőket, sőt Irmát többször visszavették magukhoz. Pl. 1926. április 1-én Irma újra szolgálatba állt náluk. Sophie naplójából naprakészen figyelemmel kísérhetjük az eseményeket. A lány augusztus 7-én hazautazott, 10-én reggel visszatért. Még meglepőbb az augusztus 22-i bejegyzés: „*Irmát fényképeztem.*” A naplóban visszatérő téma Irma távozása és érkezése. Következő váratlan bejegyzés: 1928. január 28-a, amikor a terhes Irmát Sophie Izbégre viszi a hűgához.

1928. március 12-én Irma megszülte a két és fél kg-os Ildikót. Az egészben az a feltűnő – mondhatnám gyanúsak is, hogy március 21-én a napló szerint „*Irma és Ildikó hazajöttek.*”

Ismervén az akkori társadalmi szokásokat, aligha olvasnánk ilyen sorokat, ha ezt az egész történetet nem a Babits házaspár találta volna ki. Annak idején ugyanis a cseléd lányok terhességét nem így kezelték.

A történet valójában csak itt kezdődik. Tudniillik néhány hónap múlva megtörtént az örökbefogadás, és amikor Babits és Sophie olaszországi nyaralásukból hazaérkeztek június 9-én, Irma a kis babával, Ildikóval Babitsék esztergomi házába költözött. Jöttek a rokonok, mind Babits, mind Sophie családjából, és mindenki elkönyvelte, hogy a Babits házaspárnak van egy gyermeke. A valóság azonban sokkal szomorúbb, mert Török Sophie a *Nem vagy igazi* versciklusban ilyen sorokat örökített meg:

„*Sírva sóvárgott embervirág: kit nem hordoztam méhemben,
s kit fájdalommal nem én szültem e világra...
Drága karocskák, öleljetek szorosan!*”

⁷ *A kedves arcképe* (Függelék, 35. o.)

*Aranyfejecske simulj szívemre...
Üdvözlégy gyermek, akiért annyit sirtam.*

Czeizel Endre Babits Mihály szerelmeiről és családi életéről készült tanulmánya elemzi az események háttérét Ildikó származásával kapcsolatban. Mert valóban jó lenne tudni, hogy kitől is származik Ildikó: ki az apa? Az analízis végén már csak két feltételezés van, vagy Sophie testvérétől Tanner Bélától, vagy Babits Mihálytól.

A kérdést még izgalmasabbá teszi Illyés Gyula naplójegyzeteiben olvasható mondat, miszerint neki Babits Mihály bizalmasan elmondta, hogy a kislány apja ő is lehetett. Annyi bizonyos, hogy Sophie hatására Ildikó mindig Babits Mihályt tartotta apjának. E mellékepeződnek tűnő vargabetűt befejezván, annyit még el kell mondanunk az igazság és a teljesség jegyében, hogy Török Sophie 1939-ben a Nyugatban megjelentetett egy regényt, *Nem vagy igazi* címen, melyből ország-világ, de a szerencsétlen Ildikó is megtudta a szintizta valóságot, hogy szülei valójában nem a Babits házaspár. Ennek aztán az lett a következménye, hogy miközben Ildikó örökbefogadása elvileg megoldotta a Babits házaspár gyermek igényét, a gyakorlatban ebből is súlyos problémák adódtak. Egyre feszültebbé vált a viszony Sophie és Irma között.

A történet vége nagyon szomorú. Nem csak Babits tragikus rákbetegsége miatt, hanem Sophie egyre nehezebben elviselhető természete miatt. Annyit tudunk, hogy Irma a lányával – Ildikóval – a háború alatt elhagyták Magyarországot.

Ha igazságosak akarunk lenni, le kell szögeznünk, hogy Sophie-nak nehéz sorsa volt. Senkinek sem lehetett könnyű Babits mellett élnie. Az otthonteremtésben tudott legtöbbet nyújtani férjének. Ezen a szinten a költő sokat kapott Sophie-tól. Az ő nevéhez fűződnek a budapesti lakásukban és az esztergomi nyaralójukban szerdánként tartott, híressé vált irodalmi találkozók. Tulajdonképpen Sophie-nak köszönhető, hogy Babits a költőfejedelem rangjára emelkedett. Az íróbarátok azonban észrevették, hogy irodalmi szalonjuknak főszereplője inkább a költő felesége, mint maga a költő. Nélkülözhetetlenné tette magát azzal is, hogy kiadókkal tárgyalt, a költő tisztelőivel kapcsolatos levelezéseket intézte. Nagy háztartást vezetett, s volt, amikor inasuk is volt.

Babits közel tíz esztendeig tartó rák betegsége

1932. október 30-án állapították meg, hogy a költőnek rákja van. Ezután egy rettenetes élet-halálharc kezdődött, mely 1941. augusztus 3-án fejeződött be a Szieszta szanatóriumban. Minden bizonnyal a rák nem olyan gyorsan végzett a szerencsétlen költővel, mint Kosztolányival, vagy Karinthyval.

Az igazság kedvéért el kell mondanunk, hogy az eddig nem egyszer negatív jellemezett feleség, Sophie végig mellette volt, de csak úgy bírta elviselni ezt a rettenetes és véget nem érő haláltusát, hogy eleinte ritkán, később egyre gyakrabban férfi és női kalandjaiból merített erőt férje ápolásához. Ezeket ő maga írja le naplójában, tehát ezek hiteles dokumentumok. „Kirándulásairól” Babits legtöbbször tudott. Ilyen „kikapcsolódásait” Sophie „kicsi rossznak” nevezi. Mert csak így tudta elviselni közel tíz évig tartó ápolónői tragédiáját. Ilyenkor a szokásos depresszió diagnózisához hűen, úgy tért vissza Babitshoz, hogy eszeveszett Mihály-kultuszában újult energiával látta el kötelességét.

A költő olykor hetekig is magára maradt. Ezt örökölte meg Rónay György, amikor éppen egy ilyen stádiumban látogatta meg költőtársát, Babits Mihályt, aki éppen akkor sokáig egyedül volt. Sophie ugyanis az Al-Dunán egy szerelmi utazáson tartózkodott egy szép múzeumi tisztviselőnővel. Rónay, a hűséges költőtárs ezeket írja: „*Meglátogattam lakásán. Úgy feküdt ott, mint egy fészkerben. Álomból riadt föl. Nemrégiben hallottam, hogy bizony*

sokszor hagyták így magára. Amikor szóvá tették ezt, Babits mentegette: *Hagyjátok így, majd talán megnyugszik!*” De hogy mennyire szenvedett ettől, pontosan jelzi az ún. Beszélgető füzetekben található mondata, amit nevelt lányához, Ildikóhoz írt: *„Ildikó, kérd meg anyukát, hogy szeresse apukát!”* Babitsnak egyetlen támasza Sophie volt, aki minden tőle telhetőt megtett, hogy férje tragédiáját enyhítse. Mégis naplóból tudjuk, hogy erőfeszítései nem sok sikerrel jártak. *„Minden jó akarat megvolt bennem – írja –, hogy mindent a kedved szerint intézzek el, minden kívánságod hajlandó vagyok teljesíteni, és mégsem tudom elérni, hogy ne haragudj... Minden szavamot félremagyarázod, mindenbe valami gyűlöletet látsz bele.”*

Szinte hihetetlen, mégis a valósághoz tartozik, hogy a rengeteget szenvedő költő nem egyszer megütötte hűséges ápolóját, Sophie-t. Megható, ahogy erre reagál az asszony: *„De szegény kit üssön meg, ha nem azt, aki mellette van.”*

A mérleget Babits vonja meg: *„Szegény Ilonka (Sophie) neki még rosszabb, mint nekem.”*

Babits életének befejezése katasztrofálisnak mondható. Le kellett szállnia a *„kínoknak eleven süket és forró sötétjébe”*, és megtapasztalhatta a keserű igazságot: *„minden rossz, ha a vége rossz, s az élet vége rossz.”* És közben Babits nem átkozódik, nem válik ateistává, istengyűlölővé. Éppen ellenkezőleg, ekkor írja életének legmegrendítőbb istenes verseit. Ezek közül a legfájdalmasabb az *Ádáz kutyám*⁸ című verse

*

Az eddig elmondottak után egy egész új világba lépünk át. Tulajdonképpen eddig én csak ezt a most bemutatásra váró Babitsot ismertem. Az ő személyiségének árnyoldalaival nem foglalkoztam. Az érdekesség abban rejlik, hogy az eddig elmondottak és a most következők együtt adják számomra a hiteles Babits képet, és ez a két rész úgy összetartozik, hogy egyik a másik nélkül mostantól kezdve nem hiteles. A Szabó Lőrinc-féle „ágycsere” és Babits életének számos más otrombasága nem kicsinyíti ennek a zseniális szellemóriásnak az értékét. Sőt egyrészt emberibbé válik így a Babits-portré, másrészt nagysága ennyi negatívum ellenére még jobban kidomborodik.

A következő fejezetekhez annyit fűznék, hogy Babits életében nem lehet elválasztani a napfényt az árnyéktól. A negatívumai nem külön korszakot alkotva jelennek meg életében, hanem – és ez teszi feszültté, drámaivá, olykor tragikussá életét – váratlanul, egymást majdhogynem kiegészítve robbannak be életébe. Ezt úgy kell értenünk, hogy amikor pl. az *Erato* szerkesztésén, és fordításán dolgozik, ugyanakkor már szövi terveit az *Amor Sanctus*-hoz.

⁸ *Ádáz kutyám* (Függelék, 46. o.)

Amor Sanctus

A kötet bevezetésében csodálatos dolgokat ír egy számunkra ma már ismeretlennek tűnő világról: a középkori latin himnuszokról. Ebből is kitűnik minden elképzelést felülmúló, egyetemes műveltsége, mely átöleli az ókori görög-latin, majd az ősegyház és a középkor egész kultúráját. Babits azon kevesek közé tartozik, aki nyíltan szembefordul azzal a megtévesztő és torzító szemlélettel, mely a középkort sötétnek nevezi.

„Ez nemzetközi költészet, bár minden nemzet elhozza a maga ajándékát, de a közös oltárra teszi. Jézus nem volt nemzeti Isten. Mindig aktuális, ami nincsen, amire áhítózunk. Óh, Szent Szeretet, Mennyei Szeretet, ó, boldog nemzetköziség. A föld meg van osztva, de az ég egy és közös. Ha szárnyunk nő, mint az angyaloknak, mi közünk többé a sorompókhöz? Az Atya előtt mind testvérek vagyunk. Óh, Szent Szeretet, Amor Sanctus, mely mindnyájunkat összeköt Istennel, és Istenben egymással.”

Ő hívja fel a figyelmet arra, hogy a vallásos extázis, és a költészet extázisa között rokonság van. A himnuszok tartalma gyakran teljességgel teológikus. Mégis a legszárazabb tan is költészetté válik. A fogalmak játékát a szavak játéka fejezi ki. A tanárok és egyháztudósok dalnokokká válnak, amikor himnuszokat írnak. Legjobb példa erre, Aquinói Szent Tamás, a középkor legnagyobb filozófusa, aki az Eucharisziáról rímeket pengetett, mint egy trubadúr.

Érdekes gondolatsor az is, amit az egyházi és a világi költészet kölcsönhatásáról ír. A jámbor szerzetes memóriájában világi népdalok, világi énekek zengtek, melynek szépségeit, melegségeit úgy helyezte a feszület vagy Mária-kép elé, mint a mezőről szedett profán virágokat. Amit az egyházi líra a világitól kapott, vissza is adta annak. Amikor a Stabat Mater gyönyörű himnusza megterem, Dante már építi a Divina Commediát, és a Szent Szezelem, az Amor Sanctus égében Mária trónja mellé leül a földi asszony: Beatrice.

Egy másik párhuzamot is érdemes feljegyezni: az itáliai Dies Irae, melyet állítólag Szent Ferenc egyik társa szerzett, Dante vízióinak rokonságából való.

Külön beszél a magyar földön szerzett himnuszokról. Bármennyire pogánynak nevezték a keletről jött őseinket, mégis első szent királyunk Mária védelme alá helyezte ezt a földet, és büszkén nevezte hazánkat Mária országának.

És nem szabad azt sem elfelejteni, hogy ezeket, az ősi énekeket ma is hallják a templomban imádkozó tömegek. Nem szólva arról, hogy a papság mind a mai napig ezeket, az ezeréves himnuszokat imádkozza napi imádságában, a Breviáriumban.

Babits az Amor Sanctust 1933-ban adta ki. Ő foglalja össze legtalálébban a kötet értékét: *„Az egész középkori keresztény Európát egyetlen óriási költőnek tekintettük, akinek ezeréves lírai életét ötven szép alkotással akartuk szemléltetni.”*

Mi itt most két remeklést veszünk ki az ötven közül: *Szent Bernát Ujjongása Jézus nevére*, és Pázmány himnusza, a *Patrona Hungariae*. Az első olyan, mintha szerelmi éneket hallanánk. A másik pedig a XVII. század magyar áhítatának csodája: *„Óh, dicsőséges, óh ékességes, csillag, fényesség!”*

Szent Bernát Ujjongása Jézus nevére⁹

A középkorban új világ kezdődik francia földön Szent Bernáttal, Itáliában Szent Ferencel. A Krisztus-élmény egyre jobban az emberi elemeket hozza felszínre. Az érzelmi elemek az életszentség vonalán is dominánssá válnak. Így mélyül el a szerzetesi

⁹ *Szent Bernát Ujjongása Jézus nevére* (Függelék, 37. o.)

központokban egy mélyről jövő és megható, mély érzelmekkel teli devóciós hullám a Szűz Anyáról, majd később a gyermek Jézusról. Felszínre kerül a ciszterci és ferences lelkiségben Jézus szeretetének jósága, irgalma. Keleten Jézust, mint Krisztus királyt ábrázolja az ikonművészet. Nyugaton egyre több művész tudja formába önteni azokat az elemeket, melyeket Szent Bernát és Szent Ferenc és annyi más szent élő valóságként élt át. Néhány ezek közül: a gyermekét magához ölelő Istenanya; majd a Jézus szíve kultusz; a vért verejtékező és a kereszttúton szenvedő, keresztre feszített Jézus. Mind megannyi emberi vonás a megváltás történetéből. A művelődéstörténet ezt azzal magyarázza, hogy a szent földért vívott hadjáratok évtizedeiben egyre közelebb kerültek az emberek, szerzetesek, papok a Megváltó földi életének evangéliumban is megörökített eseményeihez.

Ami az olaszoknál Szent Ferenc, az a franciáknál Szent Bernát. Az akkori világ legnagyobb misztikusa volt ő, akit „mézajkú doktornak” neveztek, mert oly gyönyörűen beszélt Szűz Máriáról, mint Jézus édesanyjáról. A Babits által fordított himnusz már címében is jelzi, hogy felfokozott érzelmi állapotban találjuk Bernátot, hiszen ujjong, amikor Jézusra gondol. Elegendő csak nevét kiejteni Jézusnak, és már ujjong a szíve, lelke. Babits csodálatos módon adja vissza magyar nyelven ezt a felfokozott hangulatot. Jézus neve olyan édes, mint a méz az ajaknak, mint muzsika a hallásnak.

A himnuszban tetten érhető mindaz, amit az előbb mondtunk a középkor új Jézus-élményéről. Bernát mondja is, hogy nem lehet szavakba foglalni „*mit tesz Jézusért érzeni*”. Néhány kiemelt szó: szívbeli szent öröm, fényözön, gyönyör. Jézus nevével nem tud betelni a lélek. Aki őt ízleli, még éhesebb, és aki issza, még szomjasabb lesz tőle: „*másra már nem szomjazik, / csak Jézusért óhajtozik*”.

És közben gondoljunk magára az evangéliumra, melyben gyakran találkozunk olyan jelenetekkel, melyek valóban megrendítő érzelmekkel telítettek: tékozló fiú hazatérése, a szamariai asszony beszélgetése Jákob kútjánál, a megkövezésre ítélt házasságtörő asszony párbeszéde Jézussal, Mária Magdolna megtérése, miközben könnyeivel és csókjaival borul Jézus lábához. És sorolhatnánk vég nélkül az ehhez hasonló történeteket. Ha az evangéliumnak ezeket az elemeit összegyűjtjük, akkor nem lesz tőlünk idegen annak az irodalomnak számos kifejezése, melyet Babits Amor Sanctusnak, szent szerelmenek nevez. Ezekkel a gondolatokkal kell kezünkbe venni Szent Bernátnak eme himnuszát is: „*titkon vagy fényes tereken / csak őt szeretem, csak őt lesem*.” E versben gyakran szerepel a sírás, a jajgatás. Nem az ész és nem a szem, hanem a szív keresi itt Jézusát. Az Ószövetség Énekek Énekének extázisa visszhangzik ezekben a sorokban: „*sírva csókolom ajakát, / hogy nyerhessem bocsánatát... / Maradj velünk, Uram, maradj, / fényedből fényességet adj*”. Éppen Szent Bernát az, aki az Énekek Énekéről elmélkedik Clairvaux-ban szerzeteseinek. Onnét veszi át a kifejezéseket is, és ezért a földi szerelem szavait, kifejezéseit minden gátlás nélkül átveszi az Isten és a lélek, Jézus és a szerzetes között kialakult lelki szeretet, szerelem megjelölésére:

*Jézus szerelme mennyei
édességgel telisteli,
ezerszer inkább isteni,
mint ki tudhatnám mondani.*

A misztikában nem ismeretlenek ezek a kifejezések: jegyesem, kegyesem, szerelmem, Ebben a himnuszban is olvasunk ilyen mondatot: „*Kegyesem, Jézus, add nekem / szerelmed bővét érzem*.” Egész természetesnek kell vennünk a szerelmi életből vett analógiákat, kifejezéseket (vágy, epedés, extázis). „*Mikor jössz, Jézus? Kérdelek. / Mikor vidítsz föl engemet? / s elégíted ki lelkemet?*”

Az utolsó versszak valóban ujjongás, ahogy azt a vers címében is látjuk. A nagy finálé: megnyílik az ég, a mennyország fogadja Jézust, aki harsonazúgás közben vonul be, mint nagy király.

*„Ég országának népe, szállj,
ajtót, kaput elébe tárj,
köszönts a győztest, harsonálj:
„Üdvözlégy, Jézus, nagy király!”*

Pázmány Péter Éneke Magyarország védasszonyáról¹⁰

Az Amor Sanctus kötetből kiemelt másik fordítás egy egész más világba visz bennünket. Ez a barokk kor, élén Pázmány Péterrel, aki latinul, magyarul egyaránt tökéletes művésze volt a szónak. Ezt a versét a Patrona Hungariae-ről írja. Versét nemcsak a papi breviáriumban találjuk meg latin nyelven, hanem a templomokban is gyakran felcsendül himnuszként énekelve. A kezdő sorokra bizonyára sok olvasó is ráismer: *„Óh dicsőséges, óh ékességes, csillag, fényesség! / Világ úrnője, kegyes anya, édes!”* Egymás után gördülnek a szebbnél szebb kifejezések, melyekkel Máriát, a magyarok nagyasszonyát dicsőíti: *„angyalok szája, próféták lánya, Salamon hárfája, búk enyhítője, tavaszi színek virágos vesszője! felkelő hajnal, leányszépség bája, király lugassa, szegények üdvének vitorlássza, egek nektárja, jóillatok árja, fények patakja, hadak iránya, vígság forrása, szemérem virága, mennyek pompája, rózsaszírom, viola-fuvalom, világnak tűze, fénye a fénynek, kútja a lelki reménynek”*

Ezeket a csodálatos kifejezéseket csak kiemeltük e pázmányi remekműből, jelezvén, hogy mind a honi latin, mind az anyanyelvi irodalomnak egyik remek alkotását olvashatjuk. Csokorba köti az extatikus szavakat, és úgy fordul égi anyánkhoz, mint aki tudja, hogy a három részre szakadt országot csak Ő, Mária tudja megmenteni. Ezért fordul hozzá utolsó mondataiban: *„ne maradjunk itt honunkból számúzve!”*

¹⁰ Pázmány Péter Éneke Magyarország védasszonyáról (Függelék, 39. o.)

Dante Isteni Színjátéka

Babits egyetemes – görögül mondva *katolikus* – műveltségének legbeszédesebb jele a Dantéhoz fűződő kötődése, amit az amor sanctus hangulatában tovább szemlélve, „inkább szerelemnek” neveznék.

Esküvőjük után, 1921-ben Itáliába vitt az útjuk, és jártak Firenzében. A jelek szerint már ekkor megfordult lelkében a Divina Commedia tanulmányozása, talán még magyarra fordítása is. Tény hogy itáliai útjuk alkalmával Dantéhoz írt egy verset. Ebben Firenzét „*anyaföldnek*” nevezi. És valóban műveltségének ősforrását a mediterrán görög-római-itáliai kultúrában kell keresnünk. Ez az a Híd, amiről ebben a versében oly meggyőzően vallja, hogy rajta keresztül éri el az örök értékeket

*Igy én is, amint visszatérek egyre
anyaföldemre – ama drága Hidra,*

*melyen át percem az Örököt éri,
amelyből jöttem –: az otthoni hegyre:
úgy térek vissza, Dante, tájaidra!*

A vers második része egyértelműen utal a Divina Commediára: „*Mert énnekem, jaj, a Pokol is otthon*”, és ismeri a Purgatorio „fájó lépcsőit”, és a Paradiso csillagos távlatait.

Különös nászút ez. Azt gondolnánk, hogy az olasz cielo azzuro napfényes heteit élük át, – ez a vers nem tükrözi a fiatalság örömét, az égni vágyó szerelem hevét. Babits mint poklát cipelő utas-ördög szerepel, akit „*fűz Firenzémhez egy mostoha köldök*”.

*

Már tudott arról, hogy menthetetlen rákbeteg, ennek ellenére hozzákezdett élete legnagyobb teljesítményéhez: Dante Divina Commedia magyarra fordításához. Eddig erre senki sem vállalkozott. Prózai fordításban már közreadták az Isteni Színjátékot. Babits az első, aki – mint vérbeli költő – vissza tudta adni a magyar verstanban ismeretlen terzinákat. Vagyis az első énektől kezdve hármasszakokban fordította le Dante művét.

Felejthetetlen mondatok, jelzők garmadával találkozik az olvasó. Már magában az Első énekben. Sötét erdőben kezdődik a halhatatlan mű. Dante vadállatokkal találkozik: „*Az emberélet útjának felén / egy nagy sötétlő erdőbe jutottam, / mivel az igaz utat nem lelém.*” Miközben leírja a vadállatokkal való találkozását, hirtelen megváltozik az egész helyzet, mert közeledik feléje valaki, aki nem más, mint Vergilius, Virgilio. Ő Dante példaképe és végigkíséri az alvilágban a pokol bugyrain keresztül a purgatórium minden egyes stációjáig. Az utolsó részben a Paradisóban, Virgilio átadja a vezetést Beatricének, Dante szerelmének, mert a pogány, ókori költő nem mehet be a mennyországba. Beatrice vezeti végig a Mennyei Jeruzsálemben. A harmincegyedik énekben Beatrice égi helyére ül, és Dante elmondja, hogy mindent neki köszönhet: „*minden dologhoz, amit végigéltem, / kegyelmet és erőt nekem te ontál: /... Te szolgaságból szabadságba vontál*”.

Itt most az egész műből és a remek fordításból egy részletet emelek ki az ún. Antipurgatorió-t. Ennek elemzésekor döbben rá az ember, hogy Dante és vele együtt Babits mennyire ismerték a teológiát és a misztikát. A Purgatórium előtti versszakokban ugyanis arról van szó, hogy a két túlvilági utazó Dante és Virgilio pizkosan, kormosan kilépnek a

Pokol utolsó bugyrából. Az idő meghatározás sem véletlen: most kel föl ugyanis Húsvét hajnalán a Nap.

A csodálatos pirkadat harmatos fűében megmossák arcukat, és ahogy egyre világosabb lesz, úgy fokozódik lelkükben a remény, hogy a pokol borzalmai után egy új világ kezdődik számukra. És valóban. A kolostorok zsolozsmás énekei hallatszanak. A Miserere, a Salve Regina. Miközben a Kísértő kígyó alakban kúszik, fent az égen a négy csillag, a Sarkalatos erények ragyogtak. És közben hangzik a Tedeum.

A Divina Commedia fordításának híre bejárta az egész országot, és nemzetközi elismerések birtokában Babits a magyar irodalmi élet vezéralakjává vált.

Babits istenélménye

Babitsnál is, mint a többi kortársnál az istenélmény óriási változásokon ment keresztül.

1909 karácsonyán a Népszavában, vagyis a baloldaliak hírhedt újságjában *Ima*¹¹ címmel egy verset adott közre. Ebben a versben (amelyet tulajdonképpen már 1903. júniusában megfogalmazott) ezeket írja:

*Szegény vagy, Isten, bár tied a mennynek boltja
és százezer világ lesi szemöldököd:
addig játszol velük, míg egyszer eltöröd –*

*de az én szomjamat tengered el nem oltja –
szegény vagy, Isten! – mert mivel szívem betelnék
meg nem teremtheti erőd és örök elméd.*

Három évvel később már gúny is érződik *Nincsen kísértet*¹² című versében. Nem is csak a maga nevében, hanem egy nemzedék szószólójaként magabiztosan jelenti ki, hogy vége a babonás világnak: „*nem hányunk jelt, mint együgyű keresztyén*”. Vagyis nem azonosul azzal a kereszténységgel és kultúrával, melynek később ő lesz leghitelesebb képviselője. Ezt a versét a Nyugatban jelentette meg, ezzel is nyomatékolva, hogy elfogadja a nyugatosok világnézetét. Írásaiban, verseiben ekkortájt egymás után jönnek az Ady-féle gondolatok, és jön a Babits-Inferno legzavarosabb bugyra, amelyben látszatra megtagadja a hiszekegyet. „*Nem hiszem én az egy istent; hiszem az ezer istent*”, mert „*Semmi az, ami csak egy, és semmi sem egy, ami él*” (*Hiszekegy*¹³). Ez az a korszak, amikor őt is megbabonázza Nietzsche szellemisége és a görög-római klasszikusok politeizmusa. De ez csak látszat. Valójában Babits egyistenhite a sokistenhit kísértésében élt, sokistenhitét pedig állandóan megkérdőjelezte az egyistenhit.

Ilyen kezdet után még jobban sodródik a baloldali eszmék felé, ami miatt nehezteltek is rá a keresztény alapokon újjá éledő trianoni Magyarország szellemi vezetői.

Az élet Purgatóriuma, tisztítótüze nála is nagy változást hozott. Évek multával egyre jobban elfordult az előbb említett ateista, cinikus gondolatoktól, különbségeitől. Néhány év kellett csak ahhoz, hogy visszataláljon abba a szellemi légkörbe, melyet a ciszterciek gimnáziumában szívott magába. A következő évek már az *Amor Sanctus* világába vezetnek.

Egyre jobban megteremti azt a szellemi atmoszférát, amely miatt *Nemes Nagy Ágnes* Hegyi költőnek nevezi Babitsot. Olyan verseket ír, melyekkel magasság-élményét fejezi ki. Babits költői karakterjegye a szakralitás-élmény, ami eleve a szentséget jelenti. Azt érzékeli állandóan, ami nagyobb nálunk, ami túl van rajtunk. Innét van Babitsnál a „*soha-meg-nem-elégedés*” alkati jegye. Ez minduntalan megszólal benne és műveiben: „*semmitől alkottam új világot, /... mint Istennel osztozó*” (*Bolyai*¹⁴).

¹¹ *Ima* (Függelék, 41. o.)

¹² *Nincsen kísértet* (Függelék, 42. o.)

¹³ *Hiszekegy* (Függelék, 42. o.)

¹⁴ *Bolyai* (Függelék, 43. o.)

Örökkék ég a felhők mögött

Vallomás helyett hitvallás

Az első könyvem első oldalára a „soha-meg-nem-elégedés” himnuszát írtam be... Nincs jogom hát panaszkodni, ha ma is elégedetlenül futok még; sokat szereztem, sokat el is dobtam; egy vállrándítással; gesztusaim idegesek voltak és türelmetlenek; soha le nem ültem egy pillanatra sem; gazdagságomban szegénynek éreztem magamat és fáradtságomban nyughatatlanak; nemcsak a könyvembe, homlokomra is fel van írva a „soha-meg-nem-elégedés”. Futottam hősen, szüntelen, lélekzetlen; olykor szinte elbukni látszottam; s hasonlítottam ahhoz a fához, melynek koronáját földig csapja a szél... Mi tart fönn? Mi a gyökér, mely nem szakad el? mely elpusztíthatatlan táplál valami kimeríthetetlen erővel? „A hit az élet ereje: az ember, ha egyszer él, akkor valamiben hisz... Ha nem hinné, hogy valamiért élnie kell, akkor nem élne...” Ezek a szavak, Tolsztoj szavai, járnak az eszemben, s vizsgálom, mit hiszek? Ó, örökkék ég minden felhők mögött; kiirthatatlan optimizmus!

Hiszek abban, hogy élni érdemes. Talán nincsen célja és értelme, mert „cél és értelem” emberi fogalmak: a világnak nincs rájuk szüksége. A világ több, mint minden emberi; hiszek a világban, mert eszem el nem éri.

S mégis hiszek az észben, hogy ameddig ér, hűséges szolgálja annak a Valaminek, amit el nem ér... Építse életünket: s ahogy egy vers jobb lesz és nem rosszabb, ha az ész építi (csak ott álljon az építész mögött a gazda is!) – akként legyen már egyszer jobb életünk. Esztelen iszonyokon ment át Európa (esztelen volt az én életem is): jöjjön most már az Ész!

Én hiszek a harcban, az ész harcában a vak erők ellen, melyek: a világ vak erői, vagy az én lelkelem csüggedései és indulatai... Igaz: ezek a vak erők hozzátartoznak ahhoz a minden észnél magasabb Valamihez, amiben végre is meg kell nyugodnom: de a harc is hozzátartozik, s az is, hogy eszem a saját törvényeit kövesse, s aszerint vezessen... Magunk is része vagyunk tán a vak erőknek: de ezt bízunk csak a vak erőkre...

Vallom azonban a bölcsességet is: harcom nem megy túl a józanság vonalán: magamban is érzem ami ellen küzdök, s tudom, hogy minden rombolás engem rombol. Nem is rombolni akarok, inkább építeni: az ész halkán hasson a tényekre, mint a delej: nem ellensége az erőknek, hanem egy erő a többi közt, együtt építve velük. Az erők a múlt, az ész a jövő: egymásba kapaszkodó fogaskerék.

Magyar vagyok: lelkelem, érzésem örökséget kapott, melyet nem dobok el: a világot nem szegényíteni kell, hanem gazdagítani. Hogy szolgálhatom az emberiséget, ha meg nem örök magamban minden színt, minden kincset, ami az emberiséget gazdagíthatja? A magyarság színét, a magyarság kincsét! De mily balga volnék, ha ugyanakkor más színt, más kincset el akarnék venni, vagy meggyengíteni!

Én hiszek a testvériségben: a színek együtt adják ki a képet, a hangok együtt adják a koncertet. Nemzet ne a nemzet ellen harcoljon: hanem az ellen, ami minden nemzet nagy veszélye: az elnyomás és a rombolás szelleme ellen! Micsoda leckét kaptunk ebből éppen mi, magyarok! És micsoda hiba: másnak tenni, amit magunknak nem kívánunk – holott már avval, hogy másnak megtettük, ajtót nyitottunk neki, hogy velünk is megtörténhessék.

Én katolikus vagyok; azaz hiszek a nemzeteken felülálló, egész világnak szóló katolikus igazságban! Más szóval: hiszek az igazságban, mely túl van a politikán, életünk helyi és pillanatnyi szükségletein: az én egyházam nem nemzeti egyház! Nem vagyok puritán: az én üdvösségemnek nem elégséges az, ami szükséges: ami itt és most szükséges.

Hiszek a feleslegben. Abban, ami túl van családon és fajon; abban, ami túl van a meszelt falakon. Elvégre lehet élni meszelt falak közt is; de ez nem katolikus élet. A fal véd; de zár is. Én képeket akarok látni a falakon, hogy újra kinyissák elém a világot...

Hiszek a művészetben, mely kinyitja elénk a világot, mely kiröpít a pontból és pillanattól, mely katolikus és a kozmosz polgárává avat; l'art pour l'art ez és mégsem l'art pour l'art: mert éppen az, hogy nem helyi és pillanatnyi célért harcol, éppen az teszi egy nagyobb ügynek harcosává. Hiszek a művészetben, mely nem tagad meg semmit, se a l'art pour l'art-ot, sem a naturalizmust; de túlnő mindeniken, mert nem rabja semminek. Hiszem, hogy érdemes...

Hiszek a lélekben, mely szereti a világot; annyira szereti, hogy újracsinálja, annyira szereti, hogy meg sem elégszik vele. Ha érdemes a világ, érdemes szeretni is, érdemes másolni, érdemes a fantáziának folytatni is. Hiszek az alkotásban, mely a lélek nyelve; nem mindenkié, csak a magosabb lelkeké; mint a nyelv sem minden állaté. Hiszek a munkában...

Χαλεπά τά χαλά. Ami szép, az nehéz; az anyag ellenáll, s az én lelkem csüggedései és indulatai... Hiszem, hogy ez a nehézség is hozzátartozik a szépséghez, mint a harc és szenvedés a világhoz. Hiszek a harcban, mely szüli a vágyat a békére.

S hiszek a békében. Hiszek a harmóniában, melyre vágy a lélek, a szépségben, melyért kiáltoz az anyag, a szeretetben, melyért epednek a népek. Hiszek a nehézben, hogy nem lehetetlen! Ha nem hinnék benne, magam tenném lehetetlenné. Oly bűn, melyre nincsen föloldozás. Csak a hit teheti lehetségessé.

Ember vagyok, s hiszek az emberben. Nem is az emberben. Az ember vakon botorkál; de a világ nyitja és súgja útjait. Az ember primitív lény, de az állat még primitívebb. Nem állatot kívánok, nem is embert! Többet!

S ha néha elfáradok, s az állatot és anyagot irigylem: ez nem hitem megtörése, csak erőmé, mely nem semmi, de nem minden... Derék erő, s majd megnyugszik egyszer, de nem fogy el. Hiszem... Nyugodt kinccsé lesz és örök haszonná.

Az a Babits, aki néhány éve még tagadta a Hiszekegyet, most ezeket írja „*Hiszek a lélekben, mely szereti a világot; annyira szereti, hogy újracsinálja, hogy meg nem elégszik vele... Nem állatot kívánok, nem is embert! Többet!*” (Örökkék ég a felhők mögött) Ebben rejlik az ő állandó nyugtalansága: Még feljebb, még tovább! Többet!

A háború végén már zsoldárt is ír férfihangra. Ebben a csodálatos versében¹⁵ ezeket a sorokat találjuk: „*ég se zeng, – föld se remeg, / hogy az Isten rád ne gondolna*”.

Ez a fizikán túli, metafizikai érzékenység teszi számomra Babitsot oly rokonszenvessé.

Mintha minden lépésnél azt mondaná biztatóan Vergiliusszal „*paulo maiora canamus*” (kissé magasabbra a dallal).

Menjünk hát Babitscsal arra a bizonyos fenti tájra, melynek perspektívái az Égig nyílnak. Kövessük, „*mint különös hírmondót*”, ahogy saját magát nevezte, aki megértette a ritmust, nem csak a világ szent ritmusát, de Isten versének szent ritmusát is! Ezek az évek azok, amikor egyre alázatosabbá válik, és rádöbben arra, hogy „*mily kicsi minden emberi történés*” (Mint különös hírmondó...¹⁶).

A végső megállapítás mindenképpen érvényes: a magyar írók közül senki sem élte át és élvezte a keresztény kultúrában a katolikumot úgy, mint ő. Ez a katolikum az eredeti, görög értelmezésben számára az egyetemességet jelentette. Eleinte csak szelleme ragadta magával, később eljutott a szentségekig, az Eucharisziáig. Egyetlen klasszikus magyar költőnk sincs, aki az Oltáriszentségről írt költeményt, egyedül Babits.

¹⁵ Zsoldár férfihangra (Függelék, 44. o.)

¹⁶ Mint különös hírmondó... (Függelék, 36. o.)

Babits istenes versei

Következzék most néhány kedvelt versének elemzése.

Miatyánk¹⁷

Ezt a verset 1914-ben, a világháború első hónapjaiban írta. Életrajzi adataiból tudjuk, hogy irtózott a háborútól, az erőszaktól, az értelmetlen vérontástól. A lelke legmélyéig pacifista volt. Ez abban az időben főbenjáró bűnnek számított. Volt is miatta bírói ítélet.

Ebben a versben is érződik, mennyire szenved a háború miatt: „*harcokban, bűnökben, szennyekben, / rád tekint árva világod*”.

Az alaphangulatot a költemény hetedik sorában találjuk meg: „*Véres a földünk, háború van*”. Nehezen mondja ilyenkor az ember, hogy legyen meg a te akaratom. Olyan most az élet, mint a fának a lombja: „*hulljon a lomb, csak éljen a fa*”.

Hiszi, reméli, hogy az atyai gondviselés a legkisebb lombot is védi.

Nagyon megrázta az Isten ezt a hatalmas fát: „*Megráztál, nem lehet szörnyebben*”.

Lelke legmélyéből tör ki a könyörgés, hogy ami a fánkon még megmaradt, őrizze meg az Isten a gallyakat.

Minduntalan visszatér a béke óhaja: „*gyermekeinket / növeld békére*”. A bűnbocsánat következik (Bocsásd meg vétkeinket). Ezt könnyebben mondja, de nehezen jön ki a szó, amikor az ellenünk vétkezők következnek. Csodálatos filozófia fogalmazódik meg a versben: „*a gaz / tied*.” Az Istenre tartozik a büntetés, ami hite szerint be fog következni. A mi feladatunk csak az, hogy védelmezzük a mieinket! Így lesz a véres megtorlásból jogos önvédelem.

Csodálatos gondolatok következnek most: Az ártatlanság páncélos ingét akarja elfogadtatni az imádkozóval, velünk. Lehet, hogy véres lesz ez a páncéling, csak ne hasadjon soha ketté.

A jöjjön el a te országod, ismét alkalmat ad arra, hogy megmutassa a gondviselésbe vetett hitét: az ország az Isten kezébe tette le sorsát. És jól van ez így, mert „*te vagy a legnagyobb erősség*.”

Marad a remény, hogy bármennyit is küzd a nép, előbb vagy utóbb Istené lesz a hatalom és a dicsőség.

Ádáz kutyám¹⁸

Babits istenélményének geneziséét, fejlődését, kibontakozását felvázolni külön tanulmányt igényelne. Itt most csak ennek vázlatát nyújtom. Aránylag már a viharos évekhez viszonyítva korán nyugtalanította akkori lelkiállapota. Ez korszakváltást jelent nála istenélményének történetében.

A költemény nem más, mint egy jelkép – beszéd. Ezt a költők akkor szokták használni, amikor lelkük mélyén valami igen nagy esemény történik, de szavakba foglalni nem tudják. Ilyenkor segítségül hívják a szimbólumokat. Lehet az virág, csillag, felhő, állat... Babits most hűséges kutyáját, Ádázot öltözteti föl saját lelkének köntösével. A verset csak az érti meg, és csak akkor, ha a hat versszakból álló remekmű minden egyes sorában, Ádázban az istenkereső Babitsot látja.

¹⁷ *Miatyánk* (Függelék, 45. o.)

¹⁸ *Ádáz kutyám* (Függelék, 46. o.)

Ez a hűséges „társ” kezdetől fogva együtt él a költővel. Fontos tudni azt, amit már az első sorokban közöl velünk, hogy ennek a kis jószágának ő a gazdája. Ezt Ádáz tudja: a világon sehol sem érezheti magát olyan biztonságban, mint itt gazdája mellett. Úgy néz rá, csodálatos, mély szemével, mint ahogy a költő szeretné imádattal nézni az Istent, a Gazdát: az „*imádás / együgyű szálán csügg, boldog, Ádáz.*”

Hogy mi is kell a boldogsághoz? Ezt is Ádázon keresztül tudja megfogalmazni: jámborul heverni, valami nagy, jó hatalom mellett.

Természetesen, mint mindenki, így Ádáz is állandó kísértésekkel küszködik (épp úgy, ahogy Babits is). Mert annak ellenére, hogy most még ebben a pillanatban ott hever a gazda lábánál, elég egy pillanat, Ádáz felugrik, és a háziasszony bosszúságára már vadul hajszolja a csirkéket a salátás ágyakban: „*jámbor, noha – Ádáz*”.

Pontos láttelelet készül az eltévelyedések korszakáról! Ádáz ugyanis sokszor napokon keresztül csavarog, rohan, hegyeken, völgyeken át: titkos kalandjai vannak. Tépi az ág, többi gonosz eb rárohan, zápor veri, szőre-bőre átázik. De közben – igazi tékozló fiúként – hazagondol: „*ázva, tépve jössz vissza, kis Ádáz*”.

Visszajön, mert ugyan hova menne? „*Hol lehetne egyéb helyed ennél?*”

A vers zsenialitása abban rejlik, hogy a költő közben beleéli magát Ádáz kutya-mivoltába. Mert hiszen mi volt a kutya legnagyobb kincse, „tudománya?” Nem más ez, mint a szimatok ösztönvilága, melynek segítségével sok kilométer távolságban is tud tájékozódni, jobban, mint mi emberek. Ami nekünk a látás, az Ádáznak a szimat: „*Szimatodból ezer láthatatlan / ösvény vezet téged mindenhol / hívebben, mint bennünket a látás: / minden ösvény ide vezet, Ádáz!*”

Mi lenne más ez, mint annak képekben való bemutatása, hogy az ember egyedül csak Isten közelében érezheti magát biztonságban. Ezért bármilyen messze is „kóborgunk” el Istentől, mindég visszatérünk öhozzá. Ez Babits istenélményének lényege.

Az utolsó két versszak a költemény üzenetének a csúcsa. Megmagyarázza Ádáz hűségét. Ez több, mint metafizikum, ez már teológia, jézusi evangélium. Babits jól ismeri a Biblia minden szavát, nem csak az Ószövetségi Jónás történetét, hanem Jézusnak a Hegyi Beszédét is. Ő jól tudja, hogy mi a gondviselés: Isten, a „gazdánk” még a hajunk szálát is megszámlálja, tudja, mire van szükségünk, mikor, mivel lehet segítségünkre?! Olykor – mert megérdemeljük – korholni, büntetni, sőt vernie is kell. „*hol apádnak, hol kínzódnak látszik*”. Ennek ellenére Ádáz bíz benne. De már a következő mondatban Ádáz helyébe Babits áll, hiszen most következik a lényeg: „*Bölcs belátás, / bízni abban, kit nem értünk*”. Nem csak Ádáz, de a költő sem érti az élet legnagyobb problémáját: a szenvedést. Ebben Ádáz és Babits egyenlő, hiszen annak ellenére, hogy nem érti a szenvedést, a büntetést, a verést, mégis csak itt érzi magát jól Gazdája lábánál.

Az utolsó versszakban található ellentmondások ellenére – a gondviselés és a kínzás két pólusa között – Ádáz is, Babits is visszatér gazdájához. Az óhajtó mondatban rejltó kétely ellenére érezzük, hogy a költő hazatért. „*Óh, bár... / bizalommal tudnék én is Annál / megpihenni, aki velem játszik, / hol apámnak, hol kínzómnak látszik, / égi gazda, bosszú, megbocsátás, / s úgy nem értem, mint engem, Ádáz!*”

A teológus mindehhez csupán annyit fűz, hogy a költemény teljesen hiteles, az evangélium szellemével rokon: az Istent, mint teremtőt, a teremtmény soha nem értheti meg, létének és cselekedeteinek teljességében. Sokszor, vagy talán soha nem értjük meg földi életünkben azt, amit Babits Isten játékanak nevez („*velem játszik*”) a rengeteg szenvedést, a halál gyötrelmeit. A vers tökéletesen visszatükrözi a zsoltáros De profundis clamavi jajkiáltását, de a tékozló fiú hazatérésének örömét is, amikor fejünket Atyánk vállára tehetjük.

Balázsolás¹⁹

1937. augusztusában született meg ez a vers, maga a balázsolás Szent Balázs püspök és vértanú nevéhez fűződik, az ő ünnepe február 3. A vers a Pesti Napló augusztus 15-i számában jelent meg, bizonyára nem véletlenül Nagyboldogasszony napján. A költő ekkor már a kínok poklát élve, máról holnapra tengette életét véres operációk és rettenetes kínok között. Ilyen verset csak az írhat, aki nagyon ismeri a katolikus liturgiát, pontosítva: a *balázsáldást*.

Az egyház megdöbbenő élményeket nyújt nemcsak a szentségek kiszolgáltatásával, hanem az úgynevezett „szentelményekkel”, vagyis olyan szertartásokkal, melyekkel a hívek napi életét szenteli meg. Ilyen a búzaáldás, az ételáldás, nagybőjt első napján a hamvazkodás és sorolhatnám még a többit is, de most maradjunk a balázsolásnál. Ekkor, vagyis Szent Balázs napján, és az azt követő vasárnap a szentmise után a pap két gyertyát összeköt, azokat meggyújtva egyenként a hívek állához teszi, és ezt mondja: „*Szent Balázs püspök és vértanú védjen meg téged a torokbajtól és minden más bajtól*”, mely szavak végén az Atya, a Fiú, Szentlélek szavai közben áldást ad a hívőre.

Babits gyerekkorától kezdve hívő, templomba járó ciszterci diák lévén jól ismerte ezt a megrendítő, és a hívektől annyira szeretett liturgikus cselekményt. Ezt élte át akkor is, amikor már minden orvosi beavatkozáson is túl volt, és tudatában volt annak, hogy – emberileg már menthetetlen. De éppen azért vannak a közbenjáró szentek, többek között Szent Balázs, Sebasta püspöke, akik – a keresztény hit szerint – Istennél sok mindent el tudnak érni. Ennek feltétele, hogy a segítséget kérő mélyen higgyen Isten mindenhatóságában, a szentek közösségében, a közbenjárás misztériumában. Ezzel a jellegzetesen katolikus élménnyel írja a halálraítélt, rákbeteg Babits Mihály *Balázsolás* című versét.

Még nincs minden veszve! Gyermeki hittel, „szépen könyörögve”, térdel, a templom oltára előtt, úgy mint annak idején gyerekkorában. A keresztbe tett gyertyák megvilágítják riadt arcát. Megrendítő a párhuzam a világhírű költő és a riadt özike között: „*úgy néztem a gyertyák közül, / mint két ág közt kinéző ijedt özike*”.

A következő sorok jelzik, hogy teljesen tisztában van a liturgikus jelenet történetével: annak idején a szentéletű Balázs püspök meggyógyított egy gyermeket, aki életveszélyben volt a torkába jutott szálka miatt. Tulajdonképpen ez az esemény, az ősköztől örökölt hagyomány épült be a balázsolás liturgiájába. Később már minden torokbajnak, diftériának és veszedelmes tüszős mandulagyulladásnak gyógyítására alkalmazták ezt az áldást. Ebben a versében is mea culpázva említi az ötven év hitetlenségét, amikor háládatlanul nem is gondolt Szent Balázusra. Ennek ellenére most visszajön a hosszú tévelygő útról, és nyugodt lélekkel, óriási hittel térdel le az áldást osztó pap elé. Jól tudja, és igazat mond, hogy tévelygéseink éveiben a szentek csak mosolyognak, okos felnőttek gyanánt, és nem sértődnek meg, ha mi gyarló emberek évek hosszú során semmibe sem vesszük őket. Szívszagató sorok következnek: a sorban állók között ott látjuk a halálraítélt költőt, aki „reszkető szívvel”, de óriási hittel lép az oltár elé: „*Mosolyogj rajtam, Balázs! / ki, mint a szepegő kamasz, / térdeplek itt együgyű oltáros kövén – / mosolyogj rajtam, csak segíts!*”

Ritkán fordul elő, hogy költő olyan klasszikusan tudja egy mondatban összefoglalni versében testének nyomorúságát, halálraítélt mivoltának borzalmát, mint Babits. Így fogalmaz: „*orv betegség öldös íme engemet / és fojtogatja torkomat, / gégém szűkül, levegőm egyre fogy, tudom / zihál*”.

Minden nap nehezebben veszi a levegőt, mint aki magas hegycsúcsra hág. Az orvosok már eldöntötték az operációt: nem kerülheti el a gégemetszést. Most azzal a gyermeki hittel könyörög a szent vértanúhoz, Balázshoz, mint hajdanában, diákkorában. Még abból az időből

¹⁹ *Balázsolás* (Függelék, 47. o.)

tudja, hogy Balázst, Sebasta püspökét is késsel „nyiszálták”. Már látja a fehér köpenyes orvosokat, akik kezükben a késekkel közelednek feléje... Itt már az a periódus következik, amit mi hívők annyira ismerünk, és annyiszor imádkozzuk: „*Hol már ember nem segíthet, a Te erőd nem török meg*”. A halálraitélt költő is ezeket a szavakat suttogja, de hozzáfűzi az esetleg nem meghallgatott könyörgés végzetét: a halálfélelmet. Hitének mélységét pontosan kitapinthatjuk a vers utolsó mondatából: „*mit ér az élet.../s ... hogy nem is / olyan nagy dolog a halál.*”

Eucharistia²⁰

Láttuk ugyan, hogy Babits nem az ártatlan szüzek, a gáncs nélküli lovagok világából jött, hiszen mint mindannyian, ő is esendő bűnös. Mégis egyedülálló az, amiről most szeretnék beszámolni:

A magyar irodalomban tudtommal még nem fordult elő, hogy ilyen fajsúlyú költő írjon a vallásos életnek, nevezetesen a katolikus hitnek központi témájáról, az Eucharisziáról.

A költemény élete utolsó szakaszából való, bizonyára abból az időből, amikor egyre többet foglalkozott Istennel, bűnnel, bocsánattal, halállal. Visszaköszönnek a diákévek, a szerzetesi iskola atmoszférája: az első gyónás, áldozás, a diákmisék. Tudjuk, hogy évenként legalább négyszer volt közös gyónás, áldozás a pécsi Nagy Lajos Ciszterci Gimnáziumban is. A vers hűen tükrözi a második világháborút kirobbantó fasiszta tragédiát. Tudniillik, a kehely vére eszébe juttatja a vér mítoszt. Ezért olyan megrendítő és bátor mindaz, amit az Eucharisziáról mint titokról ír. Az Oltáriszentség nem totem, hanem szent nagy titok, az Isten testét esszük, és vérét isszuk, de nem úgy, mint a törzsek borzongó lagzikon ették, itták királyuk húsát, vérét. Ezzel akarták elhitetni magukkal, hogy halott királyuk ereje mellükbe száll. A mi királyunk él. A Megváltó nem törzsvezér, ereje több, ereje más. Ő óriásibb óriás! Két karjával átölel minden családot és minden törzset. Egyik karja az Igazság, a másik karja a Szeretet. Mi nem tetemet veszünk magunkhoz, mint a vadak. Amikor mi az Eucharisziát magunkhoz vesszük, az örök igazságot és szent szeretetet „esszük és isszuk”. Érdemes idézni szó szerint az utolsó sorokat: „*s nőjünk ég felé, / testvér-népek közt, mint a fák, / kiket mennyből táplál a Nap.*”

A keresztény ember, a katolikus hívő a szentségek útján kapja azt az isteni energiát, kegyelmet, melyről Jézus oly meghatóan beszél példabeszédeiben. Például a szőlőtőről szóló példabeszéd fejezi ki legjobban azt, hogy mit jelentenek számunkra a szentségek. Jézus rámutat arra, hogy a természetfölötti életet nélküle el sem lehet képzelni. Minden akcióhoz, minden mozgáshoz erőforrás kell. A természetfölötti életnek forrása maga Jézus, aki magát szőlőtőnek nevezi. Aki csak kicsit is járatos a természet csodáiban, tudja nagyon jól, hogy minden növénynek az óriás tölgytől lefelé a legkisebb fűszálig, kettős élete van. Az egyik az, amit látunk: ez a növény föld fölötti életének kiteljesedése, de az igazi az életadó, életteremtő, az életet lehetővé tevő közeg, a föld alatti gyökérszövet. Tulajdonképpen a gyökér határozza meg a föld feletti élet lényegét. Hogy miből lesz ciprus, fenyő, cseresznyefa, vagy rózsaszaluga, az a gyökérszövetől függ. Ezért mondja Jézus: „*Én vagyok a szőlőtő, Ti vagytok a szőlővesszők*”. Evidens, hogy a szőlővessző csak akkor él, és akkor terem rajta fűrt, ha a gyökér él, és élteti az egész növényt. A gyökér az organizmus lelke, szíve, mindene.

Édesanyánk, az Egyház, igen nagy hangsúlyt fektet a szentségekre, mert ezek azok az isteni életet továbbadó energiák, melyek segítségével éljük istengyermeki életünket. Szentségek nélkül nincs evangéliumi élet, nincs katolikum. Az egyháznak hét szentsége van. Onnét tudhatjuk meg, hogy valaki hívő keresztény-e, vagy csak névleg az, hogy a szentségeket ismeri, felhasználja, és ezeknek hatására bontakoztatja ki lelki életét.

²⁰ Eucharistia (Függelék, 48. o.)

A magyar irodalomban, még a vallásos költészetben is, nagyon ritka az Oltáriszentségről, az Eucharisziáról írt vers. Számomra Babits katolikumának megítélése épp az Eucharisziáról szóló versében érhető tetten.

Még az egyházi iskolában, a székesfehérvári cisztercieknél nevelkedett Vörösmartynál is hiába keresnénk szentségekről szóló verseket. Ezt a papköltőktől kérjük számon, de nem a világiaktól. Eddig talán nem figyelt fel arra az irodalomtörténet-írás, hogy abban az évben, 1938-ban volt Budapesten az Eucharisztikus Világkongresszus, mely az egyháznak mindig egyik legnagyobb ünnepi hete. A háború küszöbén álló, saját vesztébe rohanó népünk ezen a tavaszon még lelki világhatalomként mutatkozott be a világnak. Eugenio Pacelli bíboros volt a pápa legátusa, és minden elképzelést felülmúló tisztelettel és pompával ünnepelte meg a magyar keresztény nemzet az Eucharisziát. Bizonyára ennek hatása alatt írta meg az akkori magyarság legnagyobb költője, Babits Mihály az Eucharisziáról szóló versét. Érdemes megjegyezni, hogy költeményét abban a Nyugatban tette közzé 1938. januárjában, amely egyáltalában nem a keresztény elveket hirdető médiumnak számított.

Minden vallásnak, az ősmagyarok vallásának is központi kérdése az áldozatbemutatás. Minél ősbibb, eredetibb egy vallás, annál jobban hangsúlyozott az áldozat tényleges megnevezése, a közösségi szertartáson való bemutatása és ünnepélyes feláldozása. Az ősvallásoknál a bemutatott áldozatból részesülnek a jelenlévők azáltal, hogy a föláldozott szent állat teteméből ehetnek. Ezek a mondatok szükségesek Babits versének megértéséhez, hiszen a költő egész nyíltan beszél az áldozatbemutatásnak erről a momentumáról: „*Az Isten esszük, mint az ő / törzsek borzongó lagzikon / ették-itták királyaik husát-vérét*”. A szertartásnak ezt a lényeges elemét még jobban kiemeli az a tény, hogy a jelenlévők lelkébe így száll át az áldozat ereje.

A harmadik versszakban tisztázódik a jelképek üzenete: „*a mi / királyunk, Krisztus, nem halott! / A mi királyunk eleven! / A gyenge bárány nem totem. / A Megváltó nem törzsvezér*”.

Az ezt követő versszakok teljesen az Egyház dogmatikáját tükrözik: Krisztus a Golgotán föláldozza önmagát a világért, értünk; két karjával átölel mindenkit, családot, bűnösöket, szenteket egyaránt. A két kar: Igazság és a Szeretet.

Közben utalni kell arra a tényre, hogy ezekben az években indul pokoli hódító útjára a hitleri fajelmélet mítosza – gondoljunk az árják és a semiták vér szerinti megkülönböztetésére –, mely a modern kor pogány szellemiségét akarta a világra ráerőszakolni. Ezért tartja fontosnak Babits, hogy megbélyegezván az új eszmét, leírja ezt a mondatot: „*Mit ér nekünk a Test, a Vér*”, ha az Eucharisziában nem Krisztust vesszük magunkhoz. Így válik érthetővé a hatodik versszak utolsó mondata, mely a tetemet és a totemet említi.

Az utolsó két versszak megrendítő módon bizonyítja Babitsnak azt az ars poeticáját, mely a katolikumot nem nemzetközi intézménynek tartja, hanem össze tudja egyeztetni az egyetemes értékeket a nemzeti kultúrával. Babits ezekben az években már mint költő-próféta érzi a nagy tragédiát: nemzetünk vesztébe rohan, ha befogadja a hitleri új pogányságot, melynek egy Führer a vezére. A mi megváltónk nem törzsvezér. Ezért fordul az Istenhez, hogy mentsen meg minket a törzs és vér mítoszától, hogy oldozza fel bilincseinket, „*hogyan szellem és ne hús tegyen / magyarrá*”.

Ez a vers méltó folytatása az *Amor Sanctusban* közölt Aquinói Szent Tamás Eucharisziáról szóló versének.

Babits valóban, a szó igazi értelmében katolikus költő. Nemcsak ismerte, de élt is a szentségekkel. Halálos ágyán egyetemes gyónása után magához vette az Eucharisziát.

Jónás könyve²¹

Ahányszor Babits Jónását olvasom, eszembe jut Vas Istvánnál tett látogatásom. Tőle tudom, hogy életének utolsó tragikus korszakában Babits sokat foglalkozott az élet nagy kérdéseivel, mindenekelőtt a halállal. Vas elmondta, hogyan tanulmányozta Jónás könyvét, és beleélve magát a jónási küldetés ijesztő nehézségeibe, milyen nagy élvezettel írta meg a négy részből álló remek alkotást. Amikor meglátogatta beteg barátját, mindig felolvasott neki egy-egy részt a készülődő műből.

A témát a Bibliából mindannyian ismerjük. Bár a történet epizódjait az Ószövetségből merítette, mégis lényegi változásokat is találunk a Jónás könyvében. Ezekről sok magyarázat, elemzés készült eddig is. Legutóbb a *Kortárs* című folyóiratban (2000. június) egy minden apró részletre kiterjedő elemzés Szávay János tollából. Én más megközelítésből elemzem Babits egyik legnagyobb alkotását. A költő konverziója itt a kulcskérdés. Kár, hogy a kiváló szaktudósok, irodalomtörténészek nem nagyon veszik észre, hogy itt egy egészen más személyiség húzódik meg a leírt bibliai dráma mögött. Tudniillik ezekben az években arról is ír, hogy vezeklés nélkül nem tud előbbre jutni az ember. *Az Intelem vezeklésre* című versére gondolok és a többiekre. Ezek egyikére sem utalnak az elemzők. Pedig itt van a gyökere annak, hogy miért rajzolja meg oly elesettnek, miért figurázza ki és teszi nevetségessé Jónást. Abban ugyanis mindannyian megegyezünk, hogy Jónás nem más, mint Babits Mihály. Az, aki 30 évvel előbb nem akart keresztet vetni magára, és hadat üzent minden babonás kísértetnek, íme most imádkozik.

Aki ismeri a halálra ítélt betegek, rákosok lelki állapotát, és aki papként ezekhez az élő roncsokhoz odahajol, az jobban megérti, miért lett az eredeti Jónásból, a bibliaiból, olyan szánalmas, Babits-féle Jónás. Azért, mert új dimenzióba lép át a költő: a Teremtő és a teremtmény dimenziójába. Szeretne lázadozni, menekülni, mert „rühellé” a prófétaát. De rá kell döbbsennie arra, hogy a végtelen hatalmú Istennek, a kérlelhetetlen Jahvénak a markába került. Ebben a helyzetben két lehetőség nyílik: vagy föllázad Isten ellen, sőt tagadja a létét, mint Nietzsche. Vagy a másik lehetőség: megírni Jónás könyvét, melynek legnagyobb üzenete: az Isten még a rosszból is jót tud tenni! Ebben a variációban Jónásnak nincs más feladata, mint engedelmeskedni: „*Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem!*”

Az említett irodalomtörténészeknek csupán egy szerény mondatot üzenek: ezek az egykori lázadók, köztük Babits is, Isten karjaiba vetve léptek át az örökkévalóságba. Azok közül, kik tagadták az Istent, többen végül bűnbánatot tartva gyóntak, áldoztak, és magukhoz vették az Eucharisziát.

A négy részből álló drámai műalkotás azzal kezdődik, hogy az Úr megparancsolja Jónásnak: menjen Ninivébe, és kiáltsa a város vezetői és a nép előtt, hogy Isten haragja elsöpri Ninivét, mert a nép oly fertőben él.

Jónás el is indul, de nem oda, ahova az Úr akarta, Ninive helyett Jáfó kikötőjébe szaladt, hogy egy hajóra szállva, Tarsis felé utazzon. A drámai fordulat akkor következik, amikor kiderül, hogy az Urat nem lehet félrevezetni, ő látja a gyáván megfutamodó Jónást, és ezért óriási vihart küld a tengerre. A Jónást szállító hajó árboca kettétört, és élet-halál helyzetbe kerültek a hajón utazók. Jónás most a hajó fenekére menekült, ott nagyobb biztonságban érezte magát. A kapitány kiadta a parancsot: mindenki vallja meg bűnét, mert bizonyára ezért haragszanak az istenek. A hajófenékből előhózzák Jónást, aki remegve áll a kapitány előtt. Üvöltve kérdezi tőle: „*Szólj! Miféle nemzet / szült? Nem te hoztad ránk a veszedelmet?*” És ekkor megszólal Jónás: „*Zsidó vagyok én / és az Egek Istenétől futok én. / Mi közöm nekem a világ bűnéhez? / ... senki bajáért nem felelek én.*”

²¹ *Jónás könyve* (Függelék, 49. o.)

Sőt még abban reménykedett, hogy a matrózok kiteszik egy magányos erdőszélre, s makkon és keserű meggyen tengeti életét, és a végén csak elfeledi őt az Isten.

A kormányos azonban óriási dühvel megfogta Jónást, és bedobta a tengerbe, utána kiáltva: „*Ha Isten üldöz, az ördög se véd meg.*” A hajón lévők meggyőződhetnek, hogy Jónás volt a fő bűnös, mert ahogy bedobták a habok közé, a tenger megcsöndesült: „*A víz simán gyűrűzött, mint a márvány.*”

A második részben arról van szó, hogyan nyelte le egy hatalmas cet Jónást. A szerencsétlen három nap és három éjjel volt a cet hasában, könyörögve az Úrhoz: „*Kiáltok Tehozzád, / hallj meg, Isten!... / kiáltok, káromlok, könyörgök, / a koporsónak torkából üvöltök!*”

Az ezt követő versszakok olvasása közben önként eszünkbe jut Babits sorsa. Ő is fellázadt, és hiába akart elrejtőzni Isten elől! Az Úr utána ment: „*Utánam jöttél tenger viharába. / Engedetlen szolgálodat meggyötörted, / magányos gögöm szarvait letörted.*”

Találunk még megszívlelendő sort, melyet Babits nem véletlenül fogalmazott meg ebben a tragikomikus drámában: „*aki éltét hazugságba veszti, / a boldogságtól magát elrekeszti.*”

A harmadik rész egészen új helyzetről szól. Az Úr újból megparancsolja Jónásnak: menjen Ninivébe, és prédikáljon az Isten haragjáról a nép előtt. Jónás most már nem mer többet vitatkozni Istennel, pedig lett volna rá elegendő oka, hiszen a városban az árusok, a kereskedők ámulva nézték a rongyos, lucskos, ragadós ruhájú idegent, és kórusban kinevették. Jónás azonban az Úr haragjától való félelmében teljesítette az Isten akaratát, és elkezdett üvölni a városban: Térjete meg ocsmány bűneitekből, mert különben kénköves esővel büntet meg titeket az Úr. Következő este a színészek és művesek terén ugyanezt tette, úgy üvöltött, hogy azok azt hitték, bika lépett a színre. Az eredmény meg is volt. A nép meghökkenve magába szállt.

Ezután az asszonyok körébe került, majd harmadnapra a király elé lépett. Jónást egy cifra oszlop tetejére tették, hogy onnét szónokoljon. Iszonyú átkot kiáltott a királyra és udvarára, az asszonyokra, a színészekre és az árusokra. Ezután leugrott az oszlopról, hogy meneküljön, mert bizonyosra vette, hogy jön az istenítélet, mely elsöpri a várost. Csarnokokon, folyosókon, kerteken keresztül, rácsokon lekúszva rohant ki Ninivéből a szabadba, hogy megmeneküljön a rettenetes végítélet elől.

Kimerülve lefeküdt a homokba, és elkezdett gondolkodni: megfogadta, harmincnyolc napig böjtölni és imádkozni fog, míg nem Isten kénköves esőt nem zúdít Ninivére, közben kiáltozott az Úrhoz: „*Híres Bosszúálló, szavamra hallgass!*”

A párbeszéd megdőböntő monológgá válik. Most már csak Jónás beszél, és egyre bátrabban szemére hányja Istennek, hogy miért őt választotta ki erre a feladatra. Egyre jobban látja, hogy az Istennel nem lehet alkudni: végre kellett hajtani a parancsot, mert „*nincs mód nem menni ahova te küldtél.*” Ekkor hangzik el a világhírűvé vált babitsi mondat: „*mert vétkesek közt cinkos aki néma.*”

Telnek a napok és Ninive nem áll lángokban. Joggal veti az Isten szemére, hogy miért csapta be őt? Ő a parancsot teljesítette, de az Isten cserbenhagyta őt, a büntetés elmaradt. „*Harcolj velük hát, Uram, sujtsd le őket!*”

Eljött már a harmincnyolcadik nap, Jónás leste az ég alját, és egyetlen egy ház sem égett Ninivében.

Aki ismeri Babits hányatott életét, megérti a párhuzamot. Ebben a befejező, negyedik részben ugyanis váratlanul megszólal az Isten, és magyarázatot ad, miért könyörült meg Ninivén. A költő ezekben a versszakokban vallja meg, hogy igazán tudja mi a katarzis, mi a konverzió, mit jelent az Isten irgalma. Mindezt óriási távlatokba helyezi, hiszen itt nem csak a költő életéről, és nem csak Ninivéről, hanem az egész világ történelméről van szó. Isten a történelemben! „*... Van időm, én várhatok. / Elöttem szolgálaim, a századok, / ... Jónás majd elmegy, de helyette jön más.*”

Mindezt Jónás, vagyis mi emberek, képtelenek vagyunk felfogni. Minekünk a haragvó Isten imponálna, aki szavát megtartva, Ninivét elsöpri a föld színéről, mondván, hogy aki föllázad a Törvény ellen, annak pusztulnia kell...

Az Isten azonban nemcsak igazságos, hanem irgalmas is. Ezen medítálva fogalmazza meg fölséges mondatát Jónás (Babits): *„Hiszen tudhattam! Kellett volna tudni! / ... te vagy aki fordít rosszat jóra, / minden gonosznak elváltoztatója.”* Jónás annyira el van keseredve sikertelen küldetése miatt, hogy a tűző napon keresett egy árnyékos helyet. Egy nagylevelű tőknek a tövében heveredett le, gondolván, hogy az majd megvédi a Nap hevétől. El is aludt, de reggel fölbredvén, ijedve látta, hogy a tők elszáradt, levelei lekókadtak: nem adott az sem árnyat, sem erdőt. A szerencsétlen Jónás kétségbeesve felkiáltott Jahvéhoz: *„Lelkem vedd vissza, kérlek, / mert jobb már hogy meghaljak, sem hogy éljek.”* Természetesen az Isten nem sújtja halállal az ő prófétáját, helyette megkísérli a lehetetlent: megmagyarázza, miért irgalmazott Ninivének. Végigsorolja Jónásnak, hogy mennyi szorgalommal építették fel saját városukat, mennyi család rakott benne fészket. A végső következtetés megmagyarázza Babits mérhetetlen sok szenvedésének titkát. Jónásnak ugyanis ezt mondja az Úr: Bíz az reám, hogy mit csinálok: *„A szó tiéd, a fegyver az enyém. / Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem. / ... jönnek új Jónások, mint e tőknek / magvaiból új indák cseperednek”.*

A bibliai dráma, és benne az emberi élet, köztük Babits életének tragédiája a végtelen Isten mindenhatóságában eltörpül *„negyven nap, negyven év, vagy ezer-annyi, / az én szájamban ugyanazt jelenti.”*

Sokan kérdezik, hogy bírta ez a gyenge fizikumú zseni tíz éven át torokrákjának borzalmait? Soha nem panaszkodott. E miatt felesége szentnek nevezte. Nos itt találunk némi magyarázatot Babits magatartására. És bizonyára ezért mondotta a halálos ágyán jó barátjának, a szintén rákban szenvedő Kosztolányinak: *„Dezső, hidd el, van ennek értelme.”*

Jónás imája²²

Jónás könyvének megírása után 1939-ben a *Tükörben* jelent meg *Jónás imája* címen ugyanennek a témának befejező akkordjaként ez az ima. Ekkor már olyan állapotban volt a torokrákja, hogy legtöbbször csak írásban tudta közölni gondolatait. Ezért megrendítő a vers első mondata: *„Hozzám már hűtlen lettek a szavak”.*

Szenvedése leírhatatlan, mégis Istennel folytat párbeszédet. Itt is szerepel Jónás és a cethal, de már más dimenzióban szemléli a hal gyomrában átélt sötétségeket: *„leszálltam a kínoknak eleven / süket és forró sötétjébe”.* Átéli azt is, hogy nem három napig tart ez a sötétség, hanem három hónap, három év, vagy évszázad lesz belőle. Most még utoljára szeretné szavait, hibáit hadsorba állítani, és úgy imádkozni, ahogy azt Isten sűgja, és ahogy rossz géégéből telik. És kéri Istent: *„ne fáradjak bele estelig / vagy míg az égi és ninivei hatalmak / engedik, hogy beszéljek s meg ne haljak.”*

²² *Jónás imája* (Függelék, 58. o.)

Összefoglaló

Összefoglalom mindazt, amit Babitsról eddig mondtam. Mindaz a tragikus, sokszor jellemet sorvasztó epizód sem változtat azon, hogy Babits számomra nemcsak a legnagyobb magyar költők egyike, hanem továbbra is egy olyan nagyformátumú karakter, akire fel tudok nézni. Azt gondolom, hogy épp ez utolsó megállapításról kell néhány magyarázó szót mondanom.

Tudniillik, ha valaki életének mély pontjai, és olykor erkölcsi nihilizmusa ellenére is tud és akar olyan magaslatokig felkúszni, mint ahogy ezt Babits tette, az tiszteletet vált bennem. Természetesen nem lehet, és nem is akarom egybemosni a bűnt az erénnyel, az ocsmányságot a tisztasággal, hiszen az szürkévé tenné Babits karakterét.

Mégis azt kell mondanom, hogy éppen ebben rejlik az ő nagyságának a titka. Babits tudja, hogy mi a bűn és mi az erény. Tudja azt is, hogy mit jelent az amoralitás, és mi az evangéliumi erkölcs. De ha bűnt követ el, legalább tudja, hogy bűnös, és nem mentegeti magát. És tud megbocsátani is, mint ahogy láttuk felesége, Sophie esetében, mert ismerte felesége karakterének ragyogó oldalát is. Hiszen senki nem szolgálta őt úgy, mint asszonya. Babits az Evangélium összes normáját nem csak ismerte, hanem gyakorolta is: tudott megbocsátani. Mindezt láttuk az *Ádáz kutyám* című versében. Azonosulva saját kutyájával, az annyira szeretett Ádázzal, tudta, ha el is kóborol – mert az ösztönén nem tud uralkodni –, mégis visszajön gazdájához. Ezen keresztül láthatunk bele Babits ars poeticájába, amely maga az egyetemesség, a katolikum.

Azt is meg kell vallanom, hogy a régebbi, idealizált Babits képem helyébe most ez a reális kép került előtérbe. Ezt tartom igazabbnak, mert bűn és bűnhődés, erény és megdicsőülés, szenvedés és kereszthordozás, elesettség és szentségek vétele, Eucharisztia... minden, minden megtalálható életében és műveiben.

Függelék

Egy szomorú vers

*melyben a költő azon panaszkodik,
hogy nincsen barátja.*

Nekem nem volt barátom,
tőlem mindenki fut,
társaim elkerültek
mint idegen fiut,
idegent, megvetettet,
ki mindég mostoha,
kit senki sem szerethet,
nem is szeret soha.
Magányosnak születtem,
baráttalan vagyok,
így lettem, ami lettem,
mindentől elhagyott,
mindég a szenvedésre
vitézül víni kész:
magányosság vitéze,
magam ellen vitéz,
barangoló borongó,
ki bamba bűn borong,
borzongó bús bolyongó,
baráttalan bolond.
Nekem nem volt barátom,
nem is lehet soha,
örökre már belátom,
maradtam mostoha
nincs szem, amely szememben
a lelket lelje meg,
szív, mely setét szívemben
lakozni nem remeg,
lelkekkel lelkesülni
lelkem hiába vágy
lelkeknek egyesülni
nincsen menyasszonyág.

(1911. január)

Anyám nevére

Hajnalka volt az édesanyám,
hajnalra születtem én.
S lelkemben már ily fiatalon
nincs hajnal, semmi remény,
nincs hajnal, semmi vidámság,
nincs hajnal, nincsen öröm.
Hajnalka volt az édesanyám
s csak alkony az örököm.

Hajnalka volt az édesanyám:
Kedélybeteg, árva nő ma;
Mióta meghalt édesapám,
házunk oly szomoru, néma:
Mióta meghalt édesapám,
házunk oly hallgatag, árva:
Gyermekkoromba' – szegény fiú:
e házba valék bezárva.

Novemberben születtem én,
Hajnalka volt az anyám:
Ah, annyi gondja volt, szegény,
hogy gondolt volna reám?
Hogy gondolt volna fiára,
ki titkon búra hajolt?
(Hajnalka volt az anyja, de ő
November gyermeke volt.)

Síromra, ha meghalok, ez jön:
„Itt nyugszik az, ki nem élt:
Nem nyúlt az eléberakotthoz,
jöhetleneket remélt.
Világa nem a nap vala,
csak a kölcsönfényü hold:
Hajnalka volt az anyja – de ő
e hajnal alkonya volt.”

(1906. március 1.)

Csak a dalra

1.

Egyenes úton mentem én –
ti kitértetek jobbra-balra.

Ti szavakra figyeltetek
én csak a dalra, csak a dalra.

Szörnyű dal volt, szörnyű dal!

Némulj meg, pajtás, ne kiálts
és vedd a sírást hasztalannak:

aki hallotta ezt a dalt,
a szíve süketült meg annak.

Szörnyű dal volt, szörnyű dal!

2.

Gondolj a zengő tengerekre!
gondolj a Sorsok iszonyú
muzsikájára, szent ereklye
csókjára, titkos alkonyú

szigetekre, bús-badar

ópiumokra, meztelenbe
fúlásra, múlás, indulás
csengetyűjére, esztelenre,
vad valóságra, mely varázs...

Szörnyű dal volt, szörnyű dal!

3.

Ti szavakra figyeltetek:
s szomorú a szavak hatalma:

nem hallatszík át a dal.

De hát jobb volt-e énekem
menni nem nézve jobbra-balra

a hang után mely örületbe csal?

bitók alatt, ágyúzugásban,
vakok módjára, millió
csapdák közt, béna megszokásban
s hipnotizálva kábuló

fővel menni, bús ital

rabja módjára, csak a dalra
figyelve menni, különös
züllésben, semmi mást se hallva
és minden célra közönyös...

Szörnyű dal volt, szörnyű dal!

4.

Némulj meg, pajtás, ne kiálts,
és vedd a sírást hasztalannak:

aki hallotta ezt a dalt,
a szíve süketült meg annak –

Szörnyű dal! Szörnyű dal!

(1920. április)

Játszottam a kezével

Még most is látom a kezét
hogy ágazott az ujja szét,
oly szeliden, mint ágtól ág
vagy halkán elvál öt barát,
kik váltan is segítgetik
egymást egy messze életig.

Még egyre látom csöpp kezét:
úgy dolgozott mint csöppke gép
a hímzőtűvel vánkosán:
tündérfogócska – igazán –
s hogy gyenge ujját meg ne szúrja,
arany gyűszűt viselt az ujja.

Ó álmodom már csöpp kezét
kerek a halma, völgye szép:
a völgye selyem, halma bársony:
ó gyönyörű táj! ó csodás hon!
Ott jártak szomjas ajkaim:
arany homokon beduin!

Nem vágy, nem álom, hanem emlék:
 jaj milyen rég volt az a *nemrég!*
 Tíz gyenge ága nyult felém
 és én izenkint tördelém:
 ó arany ágnak arany íze,
 arany fa arany ízü méze!

Hát a köröm, a kis köröm!
 Mennyi szépség, mily öröm:
 üveges kép selyemkeretbe,
 melyre a hajnal van lefestve
 vagy piros ablak méla esten
 vagy rózsárc egy gyenge testen.

Mert tündérttest a pici kéz
 mely rózsás-meztelen ígéz
 s a hely hol összeömlik ága
 mint csöpp csipő hajlása, drága
 vagy ujjá láb és íze térd
 s akkor hogy arca hol? ne kérdd

mert tündérttest a kicsi kéz
 mely arca nélkül is egész.
 Még egyre álmodom vele:
 ó hogy oly messze közele
 s hogy minden e világon itt
 furcsa szirtekbe ütközik!

Csak egyszer lenne még enyém
 s kedvemre csókkal önteném
 szivesen hálnék azután
 nagyobb örömmel ontanám
 kis ujjáért a csobogó vért,
 mint száz királyért, lobogóért!

(1915. július)

Ideges esztendők

Emlékszem... A Szerelem jött, galambszeme volt,
 halkan jött, mint a galamb, és halkan dalolt:
 de a hangja oly meleg, véres-puha volt,
 hogy lelkem könnyes forráságban fuldokolt.

S egyszerre a Félelem nagy lámpái kigyultak,
 eltakarták az álmokat, eltakarták a Multat.
 Szent zablák, kötelek nyúltak, lazultak, lehulltak:
 de a forró kapsok, s húskarok, összeszorultak.

Óh kedvesem, a szél elállt, a viharnek vége van:
ám a tenger egyre zúg még körülöttünk nyugtalan,
kapcsainkat megcibálja, ráncibálja bús-vadan.
Lelkünk nézi a sós vizet remegve, de szomjasan.

(1920)

A kedves arcképe

Hirtelen amint a szobába léptem,
előttem ült a drága valaki,
közel és mégis holdtáj-messzeségben,
mert e világból keret zárta ki.
Örök magányba zárta, arany ablak;
és nem nézett rám, nem is nevetett:
csak a színek daloltak és lobogtak
s lengették a keretet.

Nem ismersz hát, kedvesem, nem szeretsz hát?
Két kisujjad úgy fonod egybe, mint
szeretők irigy karja fűzi egymást,
hogyan száműzött lesz aki rátekin.
Alsó és felső ajakad szoros pár
összesimulnak meleg-meztelen
mint ahogy két szerelmes egy csukott száj,
ki a világnak nem felel.

Más keresi majd a könnyű örökfényt
arcodon s a szitakötő mosolyt
s meg sem ismeri tán a csüggeteg lényt,
ki itt méla-magába elomolt.
De én ismerlek, mert magány marad csak
a magány, bárha két magány vegyül
ismerlek, asszony, így ahogy *magad* vagy,
gyógyíthatatlan egyedül!

Ismerlek?... Kép vagy; lehetünk-e mások
egymásnak, és ki lát a kép mögé?
Bár lelket párolognak a vonások,
mint e vászonra festett alaké,
hol a festőnek lelke s a modellnek
kőben villózik, mint hold udvara,
mely fátyol és sugár egyszerre, s elfed
miközben világítana.

De dalolnak és lobognak a színek
 lángként, mely kohó nyitjában fogoly.
 Piros kabátkád, lila párna, szőnyeg...
 mint ablakon túl kinyílt tűzbokor.
 Elvarázsolt bokor az, csipkerózsa:
 óh, szerető, váltsd meg, ha szereted!
 Micsoda csókra vár, micsoda szókra,
 szétvetni a keretet!

(1932. január)

Mint különös hírmondó...

Mint különös hírmondó, ki nem tud semmi ujságot
 mert nyáron át messze a hegytetején ült s ha este
 kigyultak a város lámpái alatta, nem látta őket
 sem nagyobbak, sem közelebbnek a csillagoknál

s ha berregést hallott, találgatta: autó? vagy repülőgép?
 vagy motor a síma Dunán? s ha szórt dobogásokat hallott
 tompán a völgyekben maradozva, gondolhatta, házat
 vernek lenn kőművesek, vagy a rossz szomszéd a folyón túl

gépfegyvert próbál – oly mindegy volt neki! tudta,
 balga az emberi faj, nem nyughat, elrontja a jót is,
 szárazon át épít, s egy gyermeki civakodásért
 újra ledönt mindent; sürgősebb néki keserves

jussa a bandáknak, mint hogy kiviruljon a föld és
 a konok isteneket vakítva lobogjon az égig
 szellem és szerelem – jól tudta ezt a hegyi hírnök
 s elbútt, messze a hírektől; de ha megjön a füttyös,

korbácsos korhely, a szél, s ha kegyetlen a távolodó nap
 kéjes mosollyal nézi, hogy sápadnak érte öngyilkos
 bánatban elhagyott szeretői, a lombok és ingnak,
 mint beteg táncoslány aki holtan hull ki a táncból:

akkor a hírnök föláll, veszi botját, s megindul a népes
 völgyek felé mint akit nagy hír kerget le hegyéről
 és ha kérdik a hírt, nem bír mást mondani: ősz van!
 nagy hírként kiáltja amit mindenki tud: ősz van!

úgy vagyok én is, nagy hír tudója: s mint bércet annál több
 forrás feszíti, mennél több hó ül fején, öreg szívem
 úgy feszül a szavaktól; pedig mi hírt hozok én? mit
 bánom a híreket én? forrong a világ, napok állnak

versenyt az évekkel, évek a századokkal, az őrült
népek nyugtalanok: mit számít? én csak az őszre
nézek, az őszet érzem, mint bölcs növények és jámbor
állatok, érzem, a föld hogy fordul az égnek aléltabb

tájaira, s lankad lélekezete, mint szeretőké –
óh szent Ritmus, örök szerelem nagy ritmusa, évek
ritmusa, Isten versének ritmusa – mily kicsi minden
emberi történés! a tél puha lépteit hallom,

jó a fehér tigris, majd elnyújtózik a tájon,
csattogtatja fogát, harap, aztán fölszedi lomha
tagjait s megy, hulló szőrétől foltos a rétség,
megy s eltűnik az új tavasz illatos dzsungelében.

(1930. szeptember–október)

Szent Bernát Ujjongása Jézus nevére

Jézus édes emlékezet
te adsz szívünknek örömet.
Se méz, se semmi nem lehet
jelenlétednél édesebb.

Hallani boldogabb soha
nincs, se dalolni muzsika,
sem elgondolni idea,
mint Jézus, az Isten fia.

Nyelv sohase mondhatja ki,
betű föl nem jegyezheti,
csak aki tudja, hiheti,
mit tesz Jézusért érzeni.

Jézus, szívbeli szent öröm,
igazság kútja, fényözön,
gyönyör, túl minden gyönyörön,
kihez a vágy közel se jön.

Ki Téged ízlel, éhezik
s szomjasabb lesz, aki iszik,
de másra már nem szomjazik,
csak Jézusért óhajtozik.

Estére zárva reteszem
ágyamban Jézust keresem:
titkon vagy fényes tereken
csak őt szeretem, őt lesem.

Máriával bús reggelen
sírjához megyek s nem lelem;
nyögve és sírva keresem:
szívem keresi, nem szemem.

A sirt könnyemmel áztatom,
a tért betölti sóhajom,
Jézus lábaihoz bukom,
testét csüggve szorongatom.

Jézusnak vívom nyomdokát,
sírva csókolom ajakát,
hogy nyerhessem bocsánatát
s teljes malasztja hasson át.

Maradj velünk, Uram, maradj,
fényedből fényességet adj,
elménkben ködöket ne hagyj,
ki e világnak méze vagy!

Ha szívünket látogatod,
az igazság fölragyog ott,
a hiúság elpárolog
s a mélyben szeretet lobog.

Jézus szerelme mennyei
édességgel telisteli,
ezerszer inkább isteni,
mint ki tudhatnám mondani.

Ez amit kínod is – amit
véred ömlése bizonyít,
mely utat váltságunkra nyit
s Istent szemlélni megtanít.

Kegyesem, Jézus, add nekem
szerelmed bővét érzemem,
Színed előtt lenni jelen
s glóriádba tekintenem.

Ezer vágyam feléd eped:
Mikor jössz, Jézus? Kérdelek.
Mikor vidítsz föl engemet?
s elégíted ki lelkeimet?

Ég országának népe, szállj,
ajtót, kaput elébe tárj,
köszönts a győztest, harsonálj:
„Üdvözlégy, Jézus, nagy király!”

Pázmány Péter Éneke Magyarország védasszonyáról

Óh dicsőséges, óh ékességes, csillag, fényességes!
Világ úrnője, kegyes anya, édes!
Angyalok szája, próféták lánya, Dávid unokája,
neked énekelt Salamon hárfája.
Menny királynője, bűk enyhítője, egek erős öre,
tavaszi színek virágos vesszője!
Felkelő hajnal, lámpa mely nem csal, nap dús sugarakkal:
tőled az éj fut, s kigyullad a nappal.
Nap győztes párja, föllengő pára, leányszépség bája,
kit megkívánt a tisztaság királya!
Király lugassa, aranyos násfa, elefántcsontbástya:
légy szegények üdvének vitorlássza!
Virtusból pálma, egek nektárja, jóillatok árja,
vezesd a tévelygőt a kész hazába!
Zamatok magva, fények patakja, lelkeink csillagja,
fordítsd figyelmed e zengő szavakra!
Hadak iránya, vígság forrása, szemérem virága,
benned bokrosul a mennyek pompája.
Fehér lilium, rőt rózsaszírom, viola-fuvalom,
s az arany csillag ring öledben, hajadon.
Szűzeknek szűze, világnak tüze, vezess égbe győzve,
ne maradjunk itt honunkból száműzve!
Fénye a fénynek, kútja segélynek és lelki reménynek,
adj életet szolgálid seregének! Amen.

Dante

Szekszárd, 1921

1.

Egeit az Ember, e vándor állat,
az évek nyári nappalára s téli
éjére fülledt üngökként cseréli
s nyugalmat nyugalomban nem találhat.

S nem boldog, ha nem pályázhatja pállott
életét friss legek selymébe; déli
édeneit, mint otthonát, kiéli;
de visszatér megint, s a régi tájat,

mint régi kedvest, új szépségben éri.
Igy én is, amint visszatérek egyre
anyaföldemre – ama drága Hidra,

melyen át percem az Örököt éri,
amelyből jöttem –: az otthoni hegyre:
úgy térek vissza, *Dante*, tájaidra!

2.

Mert énnekem, jaj, a Pokol is otthon
s jól ismerem a Tisztulás hegyének
fájó lépcsőit, és az Ég kegyének
csillagos távlatait; sírva botlom

lelkem rongyára minden árkon-bokron
(mint papirkákra, miket útjegyének
szórt el a vándor), merre a Nagy Ének
visszavezet, vad erdőn s annyi poklon

tikkadtan e különös nyaralásra;
bár minden tulvilágból hazavásva
fűz Firenzémhez egy mostoha köldök,

hol mint poklát cipelő útas-ördög
vagy rab fa, mely hiába nőtt egekbe,
tengék, lekötve, s mégis számkivetve.

(1921. nyár)

Józanság

Alszol mellettem. Repkedő szemed
kék madarát, két fürge madarát
kalitba csuktad.

Korholva nézem bolond lelkeket:
elhagy, és föl-le kémli vonalát
egy furcsa útnak.

Jer vissza, lelkem, nem való tehozzád
a bizonytalan ösvény messze hosszát
bódulva bolygani!

Elég volt jární, elég volt keresni,
két oldalt lándsás kapukon belesni,
záporral csorgani.

Száraz tetőnk alá ma behuzódva
az ablakon berémlő vert bozótba
új bajra ki ne szökj...

Lélek les ott künn lelket, mint a kobra,
s a gyűlölségek száz Medúza-szobra
mered a lomb között.

Óh, előrefutós meg visszatérős
lelkem, drága kis ebecském, be félős,
hogy nyomod ottveszik,

ha nem von vissza a szent vágy, a jó láz,
mint bölcs szimat, mint erős, ritka póráz,
az alvó kedvesig...

(1923. ősz)

Ima

A legészrombolóbb, vadabb kéjt add ma nékem,
s a legfájóbb, ölőbb kint add melléje még,
amely csak földeden halandó szívben ég; –
legyen legtöbb enyém, a dicsőség, a szégyen;

és adj, mi izgatót találhatsz földön, égen,
s mit angyalid kara ki tud gondolni még:
sohasem, sohasem mondom reá: elég!
örökké, újra más és több kell újra nékem.

Szegény vagy, Isten, bár tiéd a mennynek boltja
és százezer világ lesi szemöldököd:
addig játszol velük, míg egyszer eltöröd –

de az én szomjamat tengered el nem oltja –
szegény vagy, Isten! – mert mivel szívem betelnék
meg nem teremtheti erőd és örök elméd.

(1903. június)

Nincsen kísértet

Nincsen kísértet! Sűrű meleg estén
járhatunk fűtös felhők alatt nyugton,
világos főnket rúdon lengő, súton
száradó leplek immár nem ijesztvén.

Boszorkányt sem már, ösvenyek keresztjén,
tündért se lesünk, mosdva régi kúton;
s nagy hajló fák alatt, magányos úton
nem hányunk *jelt*, mint együgyű keresztyén.

Ha kincsre vágyunk, játszunk vagy lopunk:
nem hajtunk friss gödörnél ingó térdet,
s egy kuvikhangra ásót nem dobunk.

S elálmosodván, ketrecinkbe bújva,
– bátor csibék! nincs róka! – mécszet fújva
nyugodtan alhatunk. Nincsen kísértet!

(1904. szeptember)

Hiszekegy

Nem hiszek én egy istenben, mert bárhova nézek,
istent látok, ezért, s nem szomorú a világ.
Egyike gyilkos, a másika áldott, másika részeg,
egyike zengő ég, másika néma virág.
Mind hatalom, de nem egyenlők az erőre; ha egy int
gyakran a másik fut; gyakran a másika fél.
Egyike fényes, a másika vak; hogy lenne ez egy mind?
Semmi az, ami csak egy; semmi sem egy, ami él.

Nem hiszem én az egy istent; hiszem az ezer istent:
 azt aki adja a fényt; azt aki adja a dalt;
 azt kivel a kin is édes, azt kivel a mocsok is szent;
 Kronost az öreget s Bacchost a fiatal;
 az arany Aphroditét s minden derüs égi mosolygót;
 holdnak szűz erejét, Artemisz enyhe nyilát;
 Zeüsz a komor dörgőt s Próteüsz a tengeri bolygót
 és a nyilas napot is, mely a világra kilát.
 Gabnaadó bus anyát s lányát, a vidám hazajárót;
 erdei lányokat is s a fura furtfülü Pánt;
 látom amint a Moira köröttem fonja a hálót
 s olykor az Eümenidák vércsepegős szeme bánt.
 Élnek az istenek és még érzi hatalmukat egyre
 bárha nem is hisz már bennük a léha világ:
 egy isten se szorult a hitre s az emberi kegyre
 egyike zengő ég, másika néma virág.

(1911. tavasz)

Bolyai

„Semmiből egy új, más világot teremtettem.”
Bolyai János levele atyjához.

Isten elménket bezárta a térbe.
 Szegény elménk e térben rab maradt:
 a kapzsi villámölyv, a gondolat,
 gyémántkorklátját még csak el sem érte.

Én, boldogolván azt a madarat
 ki kalitjából legalább *kilátott*,
 a semmiből alkottam új világot,
 mint pókhálóból sző kötelt a rab.

Új törvényekkel, túl a szűk egen,
 új végtelent nyitottam én eszemnek;
 király gyanánt, túl minden képzeten

kirabolván kincsét a képtelennek
 neveltek, mint Istennel osztózó,
 vén Euklides, rab törvényhozó.

(1911. február–március)

Zsoltár férfihangra

Consolatio mystica

Tudod hogy érted történnek mindenek – mit busulsz?
A csillagok örök forgása néked forog
és hozzád szól, rád tartozik, érted van minden dolog
a te bűnös lelkedért.

Ó hidd el nékem, benned a Cél és nálad a Kulcs.
Madárka tolla se hull ki, – ég se zeng, – föld se remeg,
hogy az Isten rád ne gondolna. Az Istent sem értheti meg,
aki téged meg nem ért.

Mert kedvedért alkotott mennyet és földet és tengereket,
hogy benned teljesejjenek; – s korok történetét
szerezte meséskönyvedül, – s napba mártotta ecsetét,
hogy kifesse lelkedet.

Kinek színezte a hajnalt, az alkonyt, az emberek arcát? Mind teneked!
És kinek kevert sorsokat és örömet és bánatot,
hogy gazdag legyen a lelked? És kinek adott
annyi bús szerelmeket,

szerelmek bűnét és gyászát? s hogy bűn és gyász egysúlyu legyen,
eleve elosztott számodra szépen derüt és borút,
sorsot és véletlent, világ nyomorát, ínséget, háborút,
mindent a lelkedre mért

öltöny gyanánt: úgy van! eónok zúgtak, tengerek száradtak, hogy a lelked: legyen
császárok vétkeztek, seregek törtek, hogy megkapd azt a bűt,
amit meg kellett kapnod, és világok vihara fűtt
a te bűnös lelkedért!

Mert ne gondold hogy annyi vagy, amennyi látszol magadnak,
mert mint látásodból kinőtt szemed és homlokod, úgy nagyobb
részed énedből, s nem ismered föl sorsod és csillagod
tükörében magadat,

és nem sejtetd hogy véletleneid belőled fakadnak,
és nem tudod hogy messze Napokban tennen erőd
ráng és a planéták félrehajlítják pályád előtt
az adamant rudakat.

(1918. április)

Miatyánk

*Egy bécsi műintézet által kiadott műlaphoz
készült*

Miatyánk ki vagy a mennyekben,
harcokban, bűnökben, szennyekben,
rád tekint árva világod:
a te neved megszenteltessék,
a te legszebb neved: Békesség!
Jöjjön el a te országod.
Véres a földünk, háboru van,
kezed sujtását sejtjük, uram,
s mondjuk, de nyögve, szomoruan,
– add, hogy mondhassuk könnyebben –:
Legyen meg a te akaratod!
– mint angyalok mondják mennyekben.
Előtted uram, a hon java,
s hulljon a lomb, csak éljen a fa:
de vajjon a legkisebb lombot
nem őrzi-e atyai gondod?
nem leng-e az utolsó fűrtön is
áldva miképpen mennyekben,
azonképpen itt a földön is?
Megráztál, nem lehet szörnyebben,
mármost ami fánkon megmaradt
őrizd meg őszig a bús galyat:
mindennapi kenyerünket add
meg nekünk ma, és gyermekeinket
növeld békére: ha bűn, hogy lábunk
ma vérbe csuszik meg: értük az!
Bocsásd meg a mi bűneinket,
miképpen mi is megbocsátunk
ellenünk vétetteknek: a gaz
tied, büntetni: mienk csak az,
hogy védelmezzük a mieinket!
És ne vigy a kísértetbe minket,
hogy ártatlanságunk tudatát,
mint drága páncélos inget
őrizzük meg bár véresen,
hogy át ne hasadjon sohasem.
Jaj, aki ellenünk mozdul:
megvívunk, készen, bármi csatát,
de szabadíts meg a gonosztul,
mert tiéd az ország,
kezedbe tette le sorsát,
s te vagy a legnagyobb erősség:
ki neveden buzdul,
bármennyit küzd és vérez,

előbb vagy utóbb övé lesz
a hatalom és a dicsőség!

(1914. ősz)

Ádáz kutyám

Ádáz kutyám, itt heversz mellettem.
Amióta a gazdád én lettem,
ez a hely a legjobb hely tenéked:
nem érhet itt semmi baj se téged.
Rajtam csügg a szemed, hív imádás
együgyű szálán csügg, boldog Ádáz.

Mert boldog ki jámborul heverhet
valami nagy, jó hatalom mellett.
S te jámbor vagy, bár olykor asszonykád
bosszújára megrablod a konyhát
s csirkét hajszolsz vadul a salátás
ágyakon át: jámbor, noha – Ádáz.

Elcsavarogsz néha messze innen,
el is tévedsz kóbor hegyeinkben;
avagy titkos kalandjaid vannak.
Ág tép, gonosz ebek rád rohannak,
zápor is lep, szőröd-bőröd átáz:
ázva, tépve jössz vissza, kis Ádáz.

Visszajössz, mert ugyan hova mennél?
Hol lehetne egyéb helyed ennél?
Sziatodból ezer láthatatlan
ösvény vezet téged mindenhol
hívebben, mint bennünket a látás:
minden ösvény *ide* vezet, Ádáz!

Tudod, hogy itt valaki hatalmas
gondol veled, büntet és irgalmaz,
gyötör olykor, simogat vagy játszik,
hol apádnak, hol kízódnak látszik:
de te bízol benne. Bölcs belátás,
bízni abban, kit nem értünk, Ádáz.

Óh, bár ahogy te pihensz lábamnál,
bizalommal tudnék én is Annál
megpihenni, aki *velem* játszik,
hol apámnak, hol kízómnak látszik,
égi gazda, bosszú, megbocsátás,
s úgy nem értem, mint te engem, Ádáz!

Balázsolás

Szépen könyörgök, segíts rajtam, Szent Balázs!
Gyermekkoromban két fehér
gyertyát tettek keresztbe gyenge nyakamon
s úgy néztem a gyertyák közül,
mint két ág közt kinéző ijedt özike.
Tél közepén, Balázs-napon
szemem pislogva csüggött az öreg papon,
aki hozzád imádkozott
fölém hajolva, ahogy ott térdeltem az
oltár előtt, kegyes szokás
szerint, s diákul dűnnyögve, amit sem én
s ő se jól értett. De azért
te meghallgattad és megóvtad gyermeki
életem a fojtogató
torokgyíktól, s a veszedelmes mandulák
lobjaitól, hogy fölönvén
félszáz évet megérjek, háladatlanul,
nem is gondolva tereád.
Óh ne bánd csúf gondatlanságom, védj ma is,
segíts, Sebasta püspöke!
Lásd, így élünk mi, gyermek módra, balgatag,
hátra sem nézünk, elfutunk
a zajló úton, eleresztve kezeink,
magasabb szellemek – de ti
csak mosolyogtok, okos felnőttek gyanánt.
Nem sért ha semmibe veszünk
s aztán a bajban újra visszaszaladunk
hozzátok, mint hozzád ma én
reszkető szívvel... Mosolyogj rajtam, Balázs!
ki mint a szepegő kamasz,
térdeplek itt együgyű oltárod kövén –
mosolyogj rajtam, csak segíts!
Mert orv betegség öldös íme engemet
és fojtogatja torkomat,
gégém szűkül, levegőm egyre fogy, tudóm
zihál, s mint aki hegyre hág,
mind nehezebben kúszva, vagy terhet cipel,
kifulva, akként élek én
örökös lihegésben. S már az orvosok
kése fenyeget, rossz nyakam
fölvágni, melyet hajdan olyan megadón
hajtottam gyertyáid közé,
mintha sejtettem volna már... Segíts, Balázs!
Hisz a te szent gégedet is
kések nyiszálták, mikor a gonosz pogány
kivégzett: tudhatod, mi az!
Te ismered a penge élet, vér ízét,

a megfeszített perceket,
 a szakadt légcső görcseit, s a fulladás
 csatáját és rémületét.
 Segíts! Te már mindent tudsz, túl vagy mindenen,
 okos felnőtt! Te jól tudod,
 mennyi kínt bír az ember, mennyit nem sokall
 még az Isten jósága sem,
 s mit ér az élet ... S talán azt is, hogy nem is
 olyan nagy dolog a halál.

(1937. nyár)

Eucharistia

Az Úr nem ment el, itt maradt.
 Óbelőle táplálkozunk.
 Óh különös, szent nagy titok!
 Az Istent esszük, mint az őt

törzsek borzongó lagzikon
 ették-itták királyaik
 husát-vérét, hogy óriás
 halott királyok ereje

szállna mellükbe – de a mi
 királyunk, Krisztus, nem hallott!
 A mi királyunk eleven!
 A gyenge bárány nem *totem*.

A Megváltó nem törzsvezér.
 Ereje több, ereje más:
 ő óriásabb óriás!
 ki két karjával általér

minden családot s törzseket.
 Egyik karja az Igazság,
 másik karja a Szeretet...
 Mit ér nekünk a Test, a Vér,

ha szellemében szellemünk
 nem részes és úgy vesszük Őt
 magunkhoz, mint ama vadak
 a tetemet vagy *totemet*?

Áradj belénk hát, óh örök
igazság és szent szeretet!
Oldozd meg a bilincseket
amikkel törzs és vér leköt,

hogyan szellem és ne hús tegyen
magyarrá, s nőjünk ég felé,
testvér-népek közt, mint a fák,
kiket mennyből táplál a Nap.

Jónás könyve

Első rész

Mondta az Ur Jónásnak: „Kelj fel és menj
Ninivébe, kiáltás a Város ellen!
Nagy ott a baj, megáradt a gonoszság:
szennyes hajjai szent lábamat mossák.”
Szólt, és fölkele Jónás, hogy szaladna,
de nem hová a Mennybeli akarta,
mivel rühellé a prófétaát,
fél a várostól, sivatagba vágyott,
ahol magány és békeesség övezze,
semhogy a fedett népség megkövezzék.
Kerülvén azért Jáfó kikötőbe
hajóra szállott, mely elvinné őtet
Tarsis felé, s megadta a hajóbért,
futván az Urat, mint tolvaj a hóhért!

Az Ur azonban szerzett nagy szelet
és elbocsátá a tenger felett
s kelt a tengernek sok nagy tornya akkor
ingó és hulló kék hullámfalakból,
mintha egy uj Ninive kelne-hullna,
kelne s percenként összedőlne ujra.
Forgott a hajó, kettétört az árboc,
deszkaszál nem maradt hű deszkaszálhoz.

A görcs hajósok, eszüket veszítve,
minden terhet bedobtak már a vízbe,
s míg arcukba csapott a szörnyű sóslé,
kiki a maga istenét üvölté.
Jónás mindent kiadva, elcsigázva,
betámolygott a fedélközi házba,
le a lépcsőkön, a hajófenékre,
s ott zuhant bódult félálomba végre
gurítván őt az ázott, rengő padlat.

S így lón hogy a kormányos belebotlott,
a deszkákat vizsgálva, s rája szólt:
„Mi dolog ez, hé, te nagy alható?
Ki vagy te? Kelj föl, s kiálts a keserves
istenedhez, talán ő megkegyelmez!
Vagy istened sincs? Szólj! Miféle nemzet
szült? Nem te hoztad ránk a veszedelmet?
Mely város vall polgárának, büdös?
S e fene vízen át velünk mivégre jössz?”

S ő monda néki: „Zsidó vagyok én
s az Egek Istenétől futok én.
Mi közöm nékem a világ bünéhez?
Az én lelkem csak nyugodalmat éhez.
Az Isten gondja és nem az enyém:
senki bajáért nem felelek én.
Hagyjatok itt megbujni a fenéken!
Ha süllyedünk, jobb itt fulladni nékem.
De ha kitesztek még valahol élve,
tegyetek egy magányos erdőszélre,
hol makkon tengjek és keserű meggyen
békében, s az Isten is elfeledjen!”

De a kormányos dühvel csapta vissza:
„Mit fecsegsz itt erdőről össze-vissza?
Hol itt az erdő? És hová tegyünk ki?
Innen csak a tengerbe tehetünk ki!
Ki is teszünk, mert nem türöm hajómon
az ilyet akit mit tudom mi bűn nyom.
Már biztos hogy te hoztál bajba minket:
magad mondod hogy Isten átka kerget.
Ha Isten üldöz, az ördög se véd meg.
Hé, emberek! Fogjátok és vigyétek
ezt a zsidót!” S már nyolc marok ragadta,
nehogy hajójuk süllyedjen miatta,
mert nehéz a kő, és nehéz az ólom,
de nehezebb kit titkos súlyu bűn nyom.

Jónás azonban jajgatott s nyögött
és meglóbálták a tenger fölött.
„Vigyázz – hó-rukk! Pusztuljon aki nem kell!”
S nagyot loccsant... s megcsöndesült a tenger,
mint egy hasas szörny mely megkapta étkét.
S már a hajósok térdencsuszva, kétrét
görbedve sírtak és hálákat adtak,
könnyelmű áldozatokat fogadtak,
s a messzeségben föltűnt a szivárvány.

A víz simán gyűrűzött, mint a márvány.

Második rész

Az Ur pediglen készített vala
Jónásnak egy hatalmas cethalat
s elküldte tátott szájjal hogy benyelné,
halat s vizet vederszám nyelve mellé
minek sodrán fejfel előre, hosszant
Jónás simán s egészben úgy lecsusszant
gyomrába hogy fején egy árva haj
nem görbült, s ájultából csakhamar
fél-ébren pislogott ocsúdva, kába
szemmel a lágy, vizes, halszagu éjszakába.

És így jutott a szörny-lét belsejébe
vak ringások eleven bölcsejébe,
és lakozék három nap, három éjjel
a cet hasában, hol éjfél a déllel
egyforma volt, s csupán a gondolatnak
égre-kigyózó lángjai gyulladtak,
mint fulladt mélyből pincetűz ha támad.
És könyörge Jónás az ő Urának
a halból, mondván: „Kiáltok Tehozzád,
hallj meg, Isten! Mélységből a magasság
felé kiáltok káromlok, könyörgök,
a koporsónak torkából üvöltök.

Mert dobtál vala engem a sötétbe
s tengered örvényébe vetteték be,
és körülvett a vizek veszedelme,
és fű tekeredett az én fejemre,
bő hullámaid átnyargaltak rajtam,
és Egyetemed fenekébe hulltam
a világ alsó részeibe szállván,
ki fenn csücsültem vala koronáján!
Én aki Jónás voltam, ki vagyok már?
Ki titkaidat tudtam, mit tudok már?
Kényedre hány-vet hánykódó vized
s nyálkás hus-záraiba zárt a Cet.”

S lélekze Jónás, mivelhogy kifulladt,
sűrűn szíván kopoltyuját a Halnak,
mely csupa verdesés és lüktetés volt,
s a vízből-szürt léleket mind kevés volt,
a roppant haltest lihegve-dobogva
szokatlan terhét ide-oda dobta
kinjában, míg Jónás émelyegve s étlen
tovább üvöltött a bűzös sötétben,
s vonitva, mint a farkas a veremben,
nyögött: „Bezároltattál, Uram, engem!

Sarak aljába, sötétségbe tettél,
 ragyogó szemed elől elvetettél.
 Mindazonáltal szemeim vak odva
 nem szűnik nézni te szent templomodra.
 Sívár tekintetem nyilát kilőttem
 s a feketeség meghasadt előttem.
 Éber figyelmem erős lett a hitben:
 akárhogy elrejtőzöl, látlak, Isten!
 Rejteztem én is elüled, hiába!
 Utánam jöttél tenger viharába.
 Engedetlen szolgálodat meggyötörted,
 magányos gögöm szarvait letörted.
 De mennél csúfabb mélybe hull le szolgálád,
 annál világosabb előtte orcád.
 Most már tudom hogy nincs mód futni tőled
 s ki nem akar szenvedni, kétszer szenved.
 De te se futhatsz, Isten, énelőlem,
 Habár e halban sós hús lett belőlem!”

Ekkor nagyot ficázkodott a Cethal,
 Jónás meg visszarugott dupla talppal.
 S új fájdalom vett mindkettőn hatalmat:
 a hal Jónásnak fájt, Jónás a halnak.

És monda Jónás: „Ki táncoltat engem?
 Ki az aki nem hágy pusztulni csendben?
 Besóztál görgő tengered savával
 és csapkodsz, mintha játszanál csigával.
 Mert megfogyatkozott bennem a lélek:
 de az én Uram akará hogy éljek.
 Ebének kíván engemet a Pásztor
 és megszabadított a rothadástól.
 Jössz már, Uram, jössz, záraim kizárod
 s csahos szókkal futok zargatni nyájad.
 Mert imádságom elhatott tehozzád
 és végigjárta a Magasság hosszát.
 Csapkodj hát, csapkodj, ostorozva bölcsen,
 hogy amit megfogadtam, ne felejtsem,
 mert aki éltét hazugságba veszti,
 a boldogságtól magát elrekeszti.”

Igy szóla Jónás, s eljött a negyednap
 és akkor az Ur parancsolt a halnak,
 ki Jónást a szárazra kivetette,
 vért, zsirt, epét okádva körülötte.

Harmadik rész

S mondta az Ur Jónásnak másodizben:
 „Kelj föl és menj, mert én vagyok az Isten.

Menj, a nagy Ninivéig meg se állj,
s miként elédbe írtam, prédikálj!”

S fölkele Jónás, menvén Ninivébe,
melynek három nap volt járó vidéke,
három nap taposhatta azt akárki
s kanyargós utcáiból nem talált ki.

Menvén hát Jónás, első nap kiére
egy sátrakkal telt, csillagforma térre
s az árusok közt akik vad szakállát
és lotykos, rongyos, ragadós ruháját,
ahol helyet vőn, kórusban nevétk,
kiáltott, mint az Ur meghagyta, ekként:

„Halld az Egek Urának Istenének
kemény szózatját, nagy Ninive, térj meg,
vagy kénkövekkel ég föl ez a város
s föld alá sülyyed, negyven napra mához!”

Igy szólott Jónás, s szeme vérbeforgott,
kimarjult arcán veritéke csorgott,
de az árusok csak tovább nevettek,
alkudtak, csaltak, pöröltek vagy ettek
s Jónás elszelelt búsan és riadtan
az áporodott olaj- s dinnyeszagban.

Másod estére másik térre ére,
a színészek és mimesek terére,
kik a homokon illetve kigyóztak
s szemérem nélkül a nép előtt csokolóztak.
Ott Jónás a magas ülés-sorok csucsára
hágván, olyat bödült bozontos szája,
hogy azt hitték, a színre bika lép.
Mohón hökkenve némult el a nép,
míg Jónásból az Ur imígyen dörgött:
„Rettegj, Ninive, s tarts bünbánva böjtöt!
Haminckilencszer megy le még a nap,
s Ninive napja lángba, vérbe kap!”

S az asszonyok körébe gyültek akkor
s kísérték Jónást bolondos csapattal.
Hozzá simultak, halbüzét szagolták
és mord lelkét merengve szimatolták.

Igy ért, az asszonyoktól közrevéve,
harmadnap a királyi ház elébe.
Ott már tudták és várták és bevitték
egy nagy terembe, hol arany teríték
mellett heverték a Hatalmasok,

nyüzsgvén köröttük szép rabszolga sok,
és meztelen táncoltak ott a szolgák
vagy karddal egymást ölték, kaszabolták
játéku. Jónást meg egy cifra oszlop
tetejébe tették hogy szónokoljon
és jövendölje végét a világnak.

És Jónás akkor egy iszonyu átkot
kiáltva a királyra s udvarára
s az asszonyokra és a palotára
s a színészekre és a mimesekre
s az árusokra és a mivesekre
s az egész Ninivére mindenestül,
leugrott, és az örökön keresztül
kitört, s a termen át, s a szoborerdön,
csarnokon, folyosókon és a kerten,
tavat megúszva, rácsokon lekúszva,
s a vízvezeték-csatornán lecsúszva,
utcán és bástyán, falmentén szaladva
rohant ki Ninivéből a szabadba,
egyetlen látomással dúlt szívében:
hogy kő kövön nem marad Ninivében.

És méne a pusztába, hol a sáskák
a gyér fü szomjas zöldjét mind levásták,
hol aki a forró homokra lépett
jó saru nélkül, a talpa megégett:
ott megfogadta, harmincnyolc napig
böjtölve s imádkozva ott lakik
s nem mozdul, mígnem messze kénköves
lángoktól lenne lenn az ég veres
s hallanék hogy a föld egyszerre szörnyet
dördül, s a nagy vár tornyai ledőlnek
s úgy elpusztul minden ninivei,
maga és apja s anyja, fiai
s lányai, huga-öccse, nénje-bátyja,
mint hajdan a Jeroboám családja.

S azontul, harmincnyolcból visszamenve,
a napokat számlálja vala rendre,
kiáltozván az Urhoz: „Halld, Hatalmas!
Hires Bosszuálló, szavamra hallgass!
Elküldtél engem, férgekhez a férget,
kik ellenedre s fricskád nélkül éltek.
Én inkább ültem volna itt a pusztán,
sorvadva, mint ma, gyökéren és sáskán.
De böjt s jámborság néked mint a pélva,
mert vétkesek közt cinkos aki néma.
Atyjafiáért számot ad a testvér:
nincs mód nem menni ahova te küldtél.

Csakhogy a gonosz fittyet hány a jóra.
Lám, megcsufoltak, Egek Alkotója!
Szolgádat pellengérré állították,
mert gyöngé fegyver szózat és igazság.
Nincs is itt haszna szépszónak s imának,
csak harcnak és a hatalom nyilának.
Én Jónás, ki csak a Békét szerettem,
harc és pusztulás prófétája lettem.
Harcolj velük hát, Uram, sujtsd le őket!
Irtsd ki a korcs fajt s gonosz nemzedéket,
mert nem lesz addig igazság, se béke,
míg gögös Ninive lángja nem csap az égre.”

S elmúlt egy hét, és kettő, három, négy, öt,
és már a harmincnyolcadik nap eljött.
Jött a reggel és a dél és az este:
Jónás egész nap az ég alját leste.
S már a láthatár elmerült az éjben,
s egy árva ház sem égett Ninivében.

Negyedik rész

Mert látá az Ur, hogy ott egyik-másik
szívben még Jónás szava kicsirázik
mint a jó mag ha termőföldre hullott,
s pislog mint a tűz mely titkon kigyulladt.
S gondolta: „Van időm, én várhatok.
Előttem szolgálaim, a századok,
fujják szikrámat, míg láng lesz belőle;
bár Jónás ezt már nem látja, a dőre.
Jónás majd elmegy, de helyette jó más,”
igy gondolá az Ur; csak ezt nem tudta Jónás,

s azért felette megharaguvék,
és mondta: „Mikor ide kijövök,
s azóta napról-napra s egyre többen
jöttek a városból kérdezni tőlem,
kicsit gúnyolva, kicsit félve-bánva,
hány nap van hátra még? S én számról-számra
közlém pontossan. S most szégyenben hagyta!
Hazudtam én, és hazudott a naptár.
És hazudott az Isten! Ezt akartad?
Bünbánók jószándékát megzavartad.
Hiszen tudhattam! Kellett volna tudni!
Azért vágytam hajón Tarsisba futni...
Mert te vagy aki fordít rosszat jóra,
minden gonosznak elváltoztatója.
De már az én lelkem vedd vissza tőlem,
mert jobb nekem meghalnom hogyses élnem.”

Tudnivaló pedig itt hogy kimenve
a városból Jónás, ül vala szembe,
a város ellenébe, napkeletnek,
árnyékban, mert egy nagylevelű tőknek
indái ott fölfutva egy kiszáradt,
hőségtől sujtott fára olyan árnyat
tartottak, ernyőt eltikkadt fejére,
hogy azalól leshetett Ninivére,
fátylában a nagy fények fonta ködnek.
S örüle Jónás módfelett a tőknek.

Aztán egy reggel, hajnaltájra, szerzett
a nagy Uristen egy kicsinyke férget,
mely a tőknek tövét megrágta volna
és tette hogy indája lekonyulna,
levele megpörögve kunkorodna
s az egész tők elaszva szomorodna.

Oly vékonyá fonnyadt, amily nagyra felnőtt:
nem tartott többet sem árnyat sem ernyőt.

S akkor az Isten szerze meleget
s napkeleti szárazító szeleket
s lőn hogy a nap hévsége megsütötte
Jónás fejét, és megcsapván, felette
bágyadtta szédítette, úgyhogy immár
úgy érzé, minden körülötte himbál,
mintha megint a hajón volna; gyomra
kavargott, és gyötrőn égette szomja
s ezt nyögte csak: „Lelkem vedd vissza, kérlek,
mert jobb már hogy meghaljak, semhogy éljek.”

S monda az Ur Jónásnak: „Lásd, valóban
méltán busúlsz s vádolsz-e haragodban
a széleslombu, kövér tők miatt,
hogy hüs árnya fejedről elapadt?”
S felelt, kitörvén Jónásból a méreg:
„Méltán haragszom azért, mígsak élek!”

És monda akkor az Isten: „Te szánod
a tőköt amely egy éjszaka támadt
s egy másik éjszaka elhervadott;
amelyért kezed nem munkálkodott;
amelyet nem ápoltál, nem neveltél,
lombja alatt csak lustán elhevertél.

És én ne szánjam Ninivét, amely
évszázak folytán épült vala fel?
melynek tornyai vetekedve kelnek?
mely mint egy győztes harci tábor terjed

a sivatagban, és utcái mint
képeskönyv amit a történet irt,
nyílnak elém? Ne szánjam Ninivének
ormát mely lépcsőt emel a jövőnek?
A várost amely mint egy fáklya égett
nagy korszakokon át, és nemzedékek
éltek fényénél, s nem birt meg vele
a sivatagnak annyi vad szele?
Melyben lakott sok százszor ezer ember
s rakta fészket munkálva türelemmel:
ő sem tudta, és ki választja széllyel,
mit rakott jobb-, s mit rakott balkezével?

Bizd azt reám, majd szétválasztom én.
A szó tiéd, a fegyver az enyém.
Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem.
Ninive nem él örökké. A tök sem,
s Jónás sem. Eljön az ideje még,
születni fognak újabb Ninivék
és jönnek új Jónások, mint e töknek
magvaiból új indák cseperednek,
s negyven nap, negyven év, vagy ezer-annyi,
az én szájamban ugyanazt jelenti.”

Igy szólt az Ur, és Jónás hallgatott.
A nap az égen lassan ballagott.
Messze lépcsős tornyai Ninivének
a hőtől ringatva emelkedének.
A szörnyű város mint zihálva roppant
eleven állat, nyúlt el a homokban.

(1937–1938)

Jónás imája

Hozzám már hűtlen lettek a szavak,
vagy én lettem mint túláradt patak
oly tétova céltalan parttalan
s úgy hordom régi sok hiú szavam
mint a tévelygő ár az elszakadt
sövényt jelzőkarókat gátakat.
Óh bár adna a Gazda patakom
sodrának medret, biztos útakon
vinni tenger felé, bár verseim
csücskére Tőle volna szabva rim
előre kész, s mely itt áll polcomon,
szent Bibliája lenne verstanom,
hogy ki mint Jónás, rest szolgája, hajdan
bujkálva, később mint Jónás a Halban
leszálltam a kinoknak eleven
süket és forró sötétjébe, nem
három napra, de három óra, három
évre vagy évszázadra, megtaláljam,
mielőtt egy még vakabb és örök
Cethal szájában végképp eltünök,
a régi hangot s szavaim hibátlan
hadsorba állván, mint Ő sugja, bátran
szólhassak s mint rossz gégémről telik
és ne fáradjak bele estelig
vagy míg az égi és ninivei hatalmak
engedik, hogy beszéljek s meg ne haljak.

(1939)